

HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNİN MAARİF HAKKINDAKİ ANKETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN ANALYSIS OF THE SURVEY ABOUT EDUCATION CONDUCTED BY HÂKİMİYET-İ MİLLİYE

Cengiz ASLAN*, Engin Deniz TANIR**

Geliş Tarihi/Received:28.09.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 29.11.2019

ASLAN, Cengiz- TANIR, Engin Deniz (2020), "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinin Maarif Hakkındaki Anketi Üzerine Bir Değerlendirme", Belgi Dergisi, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2020/1, ss. 1720-1747.

Öz

İlki Cumhuriyetin ilânından birkaç ay önce toplanan ve 1926 yılına kadar üç kez gerçekleştirilen Heyet-i İlmiye toplantıları, Cumhuriyet eğitiminin inşasında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma, 15 Temmuz – 15 Ağustos 1923 tarihlerinde yapılan Birinci Heyet-i İlmiye toplantılarına katılan üyelerin, dönemin Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin düzenlediği maarif meselelerine dair anket sorularına verdikleri yanıtları konu edinmektedir. Araştırma tarihsel bir araştırmadır. Araştırmanın verileri Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 2 Ağustos-9 Ağustos 1923 tarihlerindeki sayılarından doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş ve içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Gazetenin on dört sorudan oluşan maarif hakkındaki anketi, dönemin eğitiminde varolan eksikliklerin neler olduğu, eğitimin ilerleyip ilerlemediği, eğitimde reformlara hangi kademe ve türden başlanması gerektiği, eğitim sorunlarının çözülmesi için ne kadar bütçeye ihtiyaç duyulacağı, öğretmen, öğrenciler ve ders araç gereçlerinin durumu, yükseköğrenimden sonraki öğrenim hayatı, kadınların eğitimi, yabancı dil öğretimi, ilköğretimin yaygınlaştırılması ile bilim ve kültürün herkese ulaşması için neler yapılması gerektiği ve nasıl bir reform hareketine ihtiyaç duyulduğuna ilişkindir.

Anahtar Kelimeler: *Birinci Heyet-i İlmiye, Hâkimiyet-i Milliye, Maarif, Anket.*

Abstract

Heyet-i İlmiye (Scientific Committee) meetings, the first of which was a few months before proclamation of the Republic were met three times until 1926, playing an important role in the construction of the education in new Republic. This research draws on the responses of the members of the first Heyet-i İlmiye held between 15 July – 15 August 1923 to the survey concerning educational issues conducted by the newspaper Hâkimiyet-i Milliye. This study is a historical research. The data of the study was obtained from the issues of the Hâkimiyet-i Milliye newspaper between 2 August and 9 August 1923 through document analysis and examined with the content analysis technique. The newspaper's survey of fourteen questions on education aimed to determine the deficiencies and the progress in the education of the period, the level and type of reforms should be started, the budget needed to solve the educational problems; what the situation of the teachers, students, educational materials, education of women, foreign language teaching, dissemination of primary education are; what is to be done to disseminate the science and culture to everyone as well as the types of reform movement needed.

Keywords: *The First Scientific Committee, Hâkimiyet-i Milliye, Education, Survey.*

*Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı, aslancengiz@yahoo.com, (<https://orcid.org/0000-0003-3710-9838>)

**Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı, enginarius@gmail.com (<https://orcid.org/0000-0003-4253-6156>)

Giriş

Birinci Heyet-i İlmiye, 15 Temmuz - 15 Ağustos 1923 tarihlerinde Ankara’da, dönemin Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa’nın (Özler) yönetiminde, Bakanlık müsteşarı, Bakanlık genel müdürleri, ilgili bakanlıkların temsilcileri, çeşitli tür ve kademedeki eğitim kurumları yönetici ve öğretmenlerinin katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Heyet-i İlmiye toplantıları, Cumhuriyet eğitiminin temellerinin atılmasında önemli bir yer tutmakla birlikte, alanyazına bakıldığında bu toplantılara ilişkin olarak sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışma, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin Birinci Heyet-i İlmiye toplantısı sırasında heyet üyelerine sorduğu anketi problem edinmektedir. Bu çalışmanın odağındaki söz konusu ankete kısaca değinen çalışmalar bulunuyorsa da, anketin içeriğini doğrudan inceleyen bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu anket, dönemin karar vericilerinin eğitim hakkındaki görüşlerini yansıtmaları açısından önemlidir. Ayrıca Türk eğitim sisteminde geçmişten günümüze eğitim sorunları ve çözüm önerilerine ilişkin düşüncelerin ve günümüze yansımalarının ortaya konulması açısından da önem taşımaktadır.

Bu çalışma, 15 Temmuz – 15 Ağustos 1923 tarihlerinde yapılan Birinci Heyet-i İlmiye toplantısına katılan üyelerin, Milli Mücadele döneminin yayın organı olan, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin düzenlediği “maarif meselelerine dair anket” sorularına verdikleri yanıtları konu edinmektedir. Çalışma, toplantıya katılanların ankete verdikleri yanıtlar çerçevesinde, dönemin eğitim problemlerine ve çözüm önerilerine ilişkin değerlendirmelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Araştırma tarihsel bir araştırma olup araştırmanın verileri, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin ilgili sayılarından doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş ve içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, metin içeriğini toplama ve analiz etme olup araştırmacının bir iletişim kaynağındaki (kitap, makale, film vb.) içeriği (mesajları, anlamları vb.) açığa çıkarmasına olanak sağlar.¹ Süreç aynı anda verilerin kodlanmasını ve kategorilerin oluşturulmasını kapsamaktadır.² Araştırmada kullanılan verilerin elde edilmesinde dönemin gazetelerinden yararlanılmıştır. Gazetelerin konuyla ilgili sayıları belirlendikten sonra metinler günümüz Türkçesine sadeleştirilmiştir. Daha sonra anket sorularına verilen yanıtlar kodlanmış ve kodlar kategorilere dönüştürülerek analiz edilmiştir. Kategorileştirme yapılırken her soruya verilen yanıt kendi içinde kategorileştirilmiştir. Bunun yanı sıra bir soruya verilen yanıtın, başka bir sorunun yanıtıyla benzerlik göstermesi durumunda ise, farklı soruların benzer yanıtları ortak bir kategori olacak biçimde ele alınıp analiz edilmiştir. Dolayısıyla analizler, sadece soru sıralamasına göre değil, aynı zamanda sorulara verilen yanıtlar çerçevesinde de yapılmıştır. Ayrıca sorulara verilen yanıtlardaki durumların tarihsel bağlamının anlaşılabilmesi için dönemin düşünce ve uygulamalarına yer verilmiş, böylelikle zenginleştirilmiş bir bağlam ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin ilgili sayılarından elde edilmiştir.

Maarif Hakkında Anket

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin on dört sorudan oluşan maarif hakkındaki anketi -gazetenin yayımlanmadığı 4 Ağustos hariç olmak üzere- 2 Ağustos-9 Ağustos 1923

1 W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, Yayın Odası, İstanbul, 2010, s. 466.

2 Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2013, s. 196.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinin Maarif Hakkındaki Anketi Üzerine Bir Değerlendirme

tarihlerinde yayımlanmıştır. Anket, ilk olarak 2 Ağustos 1923 tarihinde “On dört sualimize cevaplar” başlığıyla yayımlanmaya başlamıştır. Her gün iki sorunun yanıtına yer veren gazete, yedi günlük yayınıyla anketi kamuoyuyla paylaşmış ve her bir soruyu yanıtlayanın ismini, soruya verilen yanıtın altında göstermiştir. 25 Temmuz 1923 tarihli İkdam gazetesi, “Hâkimiyet-i Milliye” gazetesinin Heyet-i İlmiye üyelerine birer anket verdiğini, bu ankette “maarifimizin noksanlarına, ıslah çarelerine, muallimler ve talebe ile kitaplar hakkındaki fikirlere, kadın tahsiline, ecnebi lisanı talimine”³ dair soruların yer aldığını ve bu soruların 22 Temmuz 1923 Pazar günü akşamına kadar yanıtlanmasının rica edildiğini belirtmektedir.

Tablo 1. Maarif hakkında anket

S	Anket Soruları	Yay. Tar.
1	Maarifimizde en büyük noksan nedir?	
2	Maarifimiz terakkide (ilerleme) midir? Tedennide (gerileme) midir? Ve bu vaziyet ne zamandan beri devam ediyor, sebepleri nedir, izale (giderilmesi) için en müessir çare olarak ne tavsiye edersiniz?	2 Ağustos 1923
3	En ziyade muhtaç-ı ıslah hangi derece mekteplerimizdir?	3 Ağustos 1923
4	Dar veya geniş bir bütçeye göre ıslahatın sıra ve tertibi ne olmalıdır?	
5	Esaslı bir maarif bütçesi için senevi (yılda) ne kadar paraya ihtiyaç vardır?	5 Ağustos 1923
6	Muallimler, talebe, kitaplar hakkındaki fikriniz nedir?	
7	Müderris ve muallimlerin terfihi için ne düşünürsünüz?	6 Ağustos 1923
8	Tahsil-i Âlinin ikmalinden sonra (yükseköğrenimden sonra) tettebbua atılacaklara ne gibi vesait ve teşkilat hazırlanması lüzumuna kailsiniz?	
9	Kadın ve erkek tahsilinin aynı esas dahilinde mi icrasına taraftarsınız?	7 Ağustos 1923
10	Kadınların ilim ve irfandaki mevkii ve istikbalini nasıl görüyorsunuz?	
11	İlim ve irfanın memleketin her tarafında aynı tarz ve kuvvette intişarı (yayılması) için ne lazım?	
12	Ecnebi lisanı ve tamimi için ne gibi usuller düşünüyorsunuz? Darülfünunun ıslahı neye mütevakıftır (bağlıdır). Muhtelif fakültelerin ihtiyaçları nedir?	8 Ağustos 1923
13	Halkı ibtidai tahsile (ilköğretime) ısındırmak, müstefid etmek (faydalandırmak) için ne düşünürsünüz?	9 Ağustos 1923
14	Maarif Vekâleti'nin vazifesini bi-hakkın ifa etmesi için ne gibi ıslahat ve anasıra ihtiyacı vardır?	

2 Ağustos 1923 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi anketin yanıtlanmasıyla ilgili, “40 kişiden mürekkep olan Heyet-i İlmiye azasından yalnız on bir zevat iştirak eylemiştir”⁴ diyerek toplantıya 40 kişinin katıldığını ve katılımcılardan on bir kişinin anketi yanıtladığını belirtse de, gerçekte gazetenin 2-9 Ağustos 1923 tarihlerindeki sayıları incelendiğinde anketi yanıtlayan kişi sayısı tablo 2’de görüldüğü üzere on üçtür. Bunun yanı sıra dönemin

³ İkdam, 25 Temmuz 1923.

⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 2 Ağustos 1923.

gazeteleri ve bazı günümüz araştırmacıları toplantıya 40 kişinin katıldığını belirtse de, Tanır ve Aslan'a göre Maarif Vekili ve müsteşarı hariç Heyet-i İlmiye'ye davet edilen 40 üyeden 38'i toplantılarda hazır bulunmaktadır.⁵ Tablo 2, bu toplantıya katılıp anket sorularını yanıtlayan üyelere ait bilgileri içermektedir.

Tablo 2. Anketi yanıtlayan Heyet-i İlmiye üyeleri

	Adı	Kurumu	Görevi	Çalıştığı Komisyon
1	<i>Mustafa Rahmi (Balaban)</i>	Telif ve Tercüme Heyeti	Telif ve Tercüme Heyeti Azası	Milli ve İlmi Teşkilat, İlk Tahsil, Darülmuallimin ve Darülmuallimat
2	<i>Nafî Atuf (Kansu)</i>	Orta Tedrisat	Orta Tedrisat Müdürü	Darülmuallimin ve Darülmuallimat, Orta Tedrisat, Maarif İcraat
3	<i>Abdülfeyyaz Tevfik (Yergök)</i>	Teftiş Heyeti	Heyet-i Teftişçiye Müdürü	İlk Tahsil, Darülmuallimin ve Darülmuallimat, Orta Tedrisat
4	<i>(Ahmet) Hilmi (Yolaç)</i>		Müfettiş	İlk Tahsil, Darülmuallimin ve Darülmuallimat
5	<i>Avni (Başman)</i>	İhsaiyyat	Hars Müdürü	Milli ve İlmi Teşkilat, Darülmuallimin ve Darülmuallimat
6	<i>İbrahim Alâettin (Gövsâ)</i>	Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı Âliye	Darülmuallimin-i Âliye	Milli ve İlmi Teşkilat, İlk Tahsil, Darülmuallimin ve Darülmuallimat, Maarif İcraat
7	<i>Ali Haydar (Taner)</i>		Terbiye Muallimi Darülmuallimat-ı Âliye Terbiye Muallimi	Darülmuallimin ve Darülmuallimat, Orta Tedrisat, Maarif İcraat
8	<i>Faik</i>	Galatasaray Mektebi	Galatasaray Mektebi Müdürü	İlk Tahsil, Orta Tedrisat
9	<i>Hasan Fehmi (Çayköy)</i>	Orta Tedrisat	Orta Tedrisat, Müfettiş	İlk Tahsil, Darülmuallimin ve Darülmuallimat, Orta Tedrisat, Maarif İcraat
10	<i>Ali Rıza (Özkut)</i>		Orta Tedrisat Müntesiplerinden Kastamonu Sultânisi Edebiyat Muallimi	Orta Tedrisat
11	<i>İhsan (Sungu)</i>	Maarif Vekâletince Seçilen Uzmanlar	Darülmuallimin-i Âliye Müdürü	İlk Tahsil, Darülmuallimin ve Darülmuallimat, Maarif İcraat
12	<i>Selim Sırrı (Tarcan)</i>		Darülmuallimin-i Âliye Beden Terbiyesi Muallimi	İlk Tahsil, Darülmuallimin ve Darülmuallimat,
13	<i>Ali Sami (Yen)</i>		Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Reisi	İlk Tahsil, Darülmuallimin ve Darülmuallimat, Orta Tedrisat

Kaynak: Anadolu'da Yenigün, 17 Temmuz 1923; Anadolu'da Yenigün, 22 Temmuz 1923; Hâkimiyet-i Milliye, 15 Temmuz 1923; Hâkimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1923).

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde anketi yanıtlayan Heyet-i İlmiye üyelerinin yanıtları, kategorileştirilerek verilmiştir. Ankete verilen yanıtların analizinden elde edilen kategoriler Şekil 1'de yer almaktadır.

⁵ Engin Deniz Tanır, Cengiz Aslan, "Birinci Heyet-i İlmiye ve Çalışma Esasları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 52, S.1, s. 250-275.

Heyet-i İlmiye toplantılarına katılıp, anketin birinci sorusu olan “Maarifimizde en büyük noksan nedir?” sorusuna verilen yanıtlar analiz edildiğinde, eğitimde en büyük eksikliklerin başında eğitim-öğretim programları, eğitimin amaçları, öğretmenlerin niteliği, yasal düzenlemeler, eğitim finansmanı gelmektedir. Bunların yanı sıra paydaşlarla işbirliği, eğitim politikası, teşkilat, ihtiyaçların belirsizliği, sistemsizlik ve kişilerden bağımsız olamama bakımından da eksiklikler söz konusudur.

Şekil.1. Maarif eksikliklerine ilişkin kategoriler

Eğitim-öğretim programları

Verilerin analizine göre eğitim-öğretim programlarının bilimsel ilkelere dayalı, herkesi kapsayan, ihtiyaca, yaşa ve mekâna uygun programlar olmaması eğitimdeki eksikliklerin başında gelmektedir. Bu çerçevede, Darülmualimin-i Aliye Müdürü İhsan (Sungu) Bey, “Maarifimizin en büyük noksanı memleketimizin hakiki ihtiyaçlarından doğmuş, geçirdiğimiz muazzam inkılâptan hamle ve ilham almış ilmî, esaslı ve şümüllü (kapsayıcı) bir terbiye ve maarif programıdır.”⁶ diyerek hem genel bir icraat programına olan ihtiyacı hem de istenilen eğitim-öğretim programlarının genel karakteristiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, anketin “ilim ve irfanın memleketin her tarafında aynı tarz ve kuvvette intişarı (yayılmayı) için ne lâzım” şeklindeki sorusuna da İhsan Bey “ilmî, esaslı ve şümüllü maarif programı”⁷ yanıtıyla, bir program oluşturulması ve yapılacak tüm düzenlemelerin bir program dahilinde yürütülmesi gerektiğinden söz etmektedir.

Eğitim-öğretim programları, devletlerin nasıl bir insan yetiştirmek istediklerinin somut göstergesidir. Bu çerçevede, kurulmakta olan yeni rejimin ilkelerine ve değerlerine uygun insanın yetiştirilmesi de okullar aracılığıyla gerçekleşecektir. Atatürk’ün 1921 yılında Ankara’da düzenlenen maarif kongresinde belirttiği gibi, eski devrin hurafelerinden ve yaratılış özelliklerimizle hiç de ilişkisi olmayan yabancı fikirlerden, Şarktan ve Garptan gelen tüm tesirlerden tamamen uzak, milli karakter ve tarihimize uyumlu bir kültürle yoğrulmuş milli bir terbiye programı⁸ esas alınmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz okul programlarının karara bağlanması ve uygulanması II. Heyet-i İlmiye toplantıları

6 Hâkimiyet-i Milliye, 2 Ağustos 1923.

7 Hâkimiyet-i Milliye, 8 Ağustos 1923.

8 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, C. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.19-20.

sonucu olsa da, I. Heyet-i İlmiye'de farklı okul kademelerinin programlarına ilişkin yürütülen tartışmalar ve geçmişteki birikimin üzerine okul programları oluşturulmuştur. Cumhuriyetin ilk programı 1924 tarihli "İlk Mekteplerin Müfredat Programı"dır. Bu programa göre, bireylere Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı olarak sahip oldukları hak ve görevleri tanıtmak, sahip olmaları beklenen ahlâk esaslarını kazandırmak, bireyleri milli ve insani görevleri yerine getirebilecek hale getirmek amaçlanırken⁹, 1926 tarihli ilkokul programında "genç nesli, muhitine faal bir halde intibak ettirmek sureti ile iyi vatandaşlar yetiştirmek"¹⁰ amaçlanmıştır. Kazım Nami'ye göre, nev'i şahsına münhasır bir eser olan bu program, üzerinde çalışılmış, her maddesi düşünülmüş ve kalıcı bir program olarak tasarlanmıştır.¹¹ 1936 programında ise "kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik, inkılâpçı yurttaşlar yetiştirmek" amaçlanmıştır.¹² Bu farklılık, süreklilik ve ilerleme gibi Cumhuriyet'in modernleşme düşüncesinin yanı sıra, oluşturulmaya çalışılan "yeni insan" prototipinin de bu süreç içerisinde aşamalı olarak çerçevesinin belirlendiğinin ve inşa edilmeye çalışıldığının göstergesidir.¹³

Eğitimin amaçları

Anket sonuçlarına göre eğitimde eksiklik olarak görülen diğer bir konu, eğitimin amaçlarının belirlenmemesi ve bir eğitim felsefesinin olmayışıdır. Kastamonu Sultanisi Edebiyat Muallimi Ali Rıza Bey, "Ne cins, ne miktar maarifi kimlere, niçin ve nasıl verebileceğimizi bilmiyoruz" diyerek, bu duruma ilişkin bir tespitte bulunmaktadır. İhsaiyyat Müdürü Avni (Başman) Bey, "Terbiyede mefkûre vahdetsizliği (ülkü birliğinin olmayışı) mevcut. Milli bir maarif siyasetimiz henüz yok"¹⁴ diyerek eğitimde ortak duygu, düşünce ve değerlerin bulunmadığından, ülkenin kendisinin ürettiği ve uygulayabileceği bir eğitim politikasının henüz oluşturulmadığından söz etmektedir. Kuşkusuz yeni kurulan Cumhuriyetin eğitim amaçları, oluşturmak istenilen yurttaş kimliğinin de içeriğini belirleyecektir. Maarif Vekili Vasıf Çınar'a göre maarif siyasetinde terbiye gayeleri, milli ve medeni esaslara istinâd etmektedir. Milli heyecanlar ve duygular, milletin ihtiyaçları, milli terbiyemizin esaslarını teşkil edeceği gibi, mensup olduğumuz Batı Medeniyeti'nin medeni şî'arları ve usulleri de terbiyenin temellerinden biri olacaktır.¹⁵ Bu çerçevede Yusuf Akçura'ya göre Cumhuriyetin maarif umdesi, Türkiye'de her ferdin milli ve dünyevi, modern ve demokratik bir terbiyeye sahip olmasını sağlamaktır.¹⁶

Öğretmenlerin niteliği ve yetiştirilmesi

Verilerin analizine göre diğer önemli bir eksiklik öğretmen yetiştirilmesi ve öğretmen niteliğine ilişkindir. Bu çerçevede öğretmenlerden, kurulmakta olan yeni rejimin ilke ve değerlerini benimsemesi, mesleğe uygun ve meslek aşkına sahip olmaları beklenmektedir. Ankete katılanlardan bazıları yeterli sayıda ve nitelikte öğretmen yetiştirilmemesini eğitimimizin en önemli eksikliği olarak görmektedir. Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) Müdürü Faik Bey istenilen niteliklere sahip öğretmenlerin bulunmayışını; Ali Haydar Bey, iyi yetişmiş erkek ve kadın öğretmenlerin olmayışını; Ahmet Hilmi Bey, uzmanlarımızın

9 Maarif Vekâleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, Matbaayı Amire, İstanbul, 1340, s.29.

10 Maarif Vekâleti, *İlk Mektep Müfredat Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s.3.

11 Kazım Nami, *Terbiyevi Yazılar*, İkinci kitap, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1932, s.44-45.

12 Kültür Bakanlığı, *İlkokul Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 6.

13 Cengiz Aslan, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940)", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 10.

14 *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1923.

15 Maarif Vekâleti Mecmuası, *Maarif Siyaseti*, C.1, s.1, 1 Mart 1341 (1925), ,sayfa, 58.

16 Yusuf Akçura, *Türk Yılı 1928*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 105.

yetersizliğini ve öğretmenlerin azlığını; Hasan Fehmi Bey ise, mesleğe bağlı öğretmenlerin yetişmemesini ve öğretmenlerde meslek aşkının uyanmamasını¹⁷ başta gelen eğitim sorunları arasında değerlendirmektedirler. Ayrıca, anketin on birinci sorusuna verdiği yanıtta, Mustafa Rahmi Bey, “ilim ve irfanın memleketin her tarafında aynı tarz ve kuvvette” yayılması için öğretmene gereksinim duyulduğundan söz eder.¹⁸ Savaştan yeni çıkmış bir toplumun, hem öğretmen açığını gidermesi hem de istenilen niteliklere sahip öğretmeni bulma sorunu, kaçınılmaz olarak savaş sonrası eğitim hayatının en temel sorunlarından biri olmuştur. Heyet-i İlmiyedeki bu tür tartışma ve öneriler sonucunda, 03.04.1926 tarih ve 789 sayılı *Maarif Teşkilatına Dair Kanun*’la 1926-1927 öğretim yılında ilk olarak Konya’da Orta Muallim Mektebi açılır. Cumhuriyetin ilk öğretmen yetiştiren kurumu olan bu okul, bugünkü Gazi Eğitim Fakültesi, dönemin Gazi Eğitim Enstitüsü, 25 Ekim 1927’de Ankara’ya taşınır.¹⁹

Yasal Düzenlemeler

Eğitimde yaşanan sorunlar ve bunların çözümüne ilişkin önerilerin/politikaların Heyet-i İlmiye ve başka komisyonlarda tartışılıp görüşüldükten sonra yasalaşarak yürürlüğe girdiği söylenebilir. Dolayısıyla birinci soruda eğitimdeki eksikliklerden biri olarak görülen yasal düzenlemeler konusunun, tüm sorunların çözümünde başvurulduğu görülmektedir. Ankete yanıt veren katılımcılar da yasal düzenlemelerin önemine dikkat çekmişlerdir. Maarif Vekaleti Müfettişlerinden Ahmed Hilmi Bey, öğretmenliğin bir meslek haline getirilmesinin; Heyet-i Teftişçe Müdürü Abdülfeyyaz Tevfik Bey, bütünlüklü bir “maarif-i umumiye kanunu”nun; Maarif Müfettişlerinden Hasan Fehmi Bey de yine memleketin ihtiyacıyla örtüşen bir maarif-i umumiye kanunu”nun çıkarılması gerektiğini belirtmişlerdir. Hasan Fehmi Bey, anketin on birinci sorusuna verdiği yanıtta da ilim ve irfanın memleketin her tarafında aynı tarz ve kuvvette” yayılması için ülkenin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bir maarif-i umumiye kanununun çıkarılması gereğine dikkat çekmiştir.²⁰ Ankete verilen yanıtlarda üzerinde durulan bir maarif-i umumiye kanunu çıkarılmamış olsa da Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni eğitim sistemini şekillendiren çok sayıda önemli yasal düzenleme yapılmıştır. Bu çerçevede; 7 maddeden oluşan 3 Mart 1924 tarihli *Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu*, “Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur” maddesiyle bütün bilim ve öğretim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlayarak eğitim-öğretim birliğini sağlamıştır. Akçura’ya göre “Cumhuriyetin maarif teşkilatının başlangıcı” olarak kabul edilen bu yasa, aynı zamanda “maarifin millileşmesi ve mümkün olduğu kadar dünyevileşmesi”nin de yolunu açmıştır.²¹

31 maddeden oluşan 13 Mart 1924 tarihli *Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu* ile öğretmenlik, “devletin umumi hizmetlerinden talim ve terbiye vazifesini üzerine alan müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslek” olarak tanımlanmıştır. 27 maddeden oluşan, 22.03.1926 tarih ve 789 sayılı *Maarif Teşkilatına Dair Kanun* öğretmenlerin statüsü, hak ve sorumlulukları ile Milli Eğitim Teşkilatı yapılanmasına dair hükümler getirmiştir. 5 maddeden oluşan ve 02.05.1926’da yürürlüğe giren 819 sayılı *Muallim Mekteplerine Muavenet Hakkında Kanun* ise öğretmen yetiştirmek için her vilayetin bütçesinden yüzde on pay ayırmasına ilişkin bir düzenleme içermektedir. Bunların tümü Heyet-i İlmiye

17 *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1923.

18 *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ağustos 1923.

19 Niyazi Altunya, *Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006, s. 105.

20 *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ağustos 1923.

21 Yusuf Akçura, a.g.e. s. 105.

toplantılarından hemen sonra eğitime ilişkin yürürlüğe konulan diğer yasal düzenlemeler arasında gösterilebilir.

Eğitimin görünümü

Anketin “Maarifimiz terakkide (ilerlemekte) midir? Tedennide (gerilemekte) midir? Ve bu vaziyet ne zamandan beri devam ediyor, sebepleri nedir, izale için (ortadan kaldırmak) en müessir (etkin) çare olarak ne tavsiye edersiniz?” şeklindeki ikinci sorusuna verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 2 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Sorunun ilk kısmına Selim Sırrı, Ali Haydar, Ahmed Hilmi, İhsan, İbrahim Alâettin, Hasan Fehmi ve Nafi Atuf Beyler maarifin ilerleme içinde olduğu yönünde yanıt vermişler; Avni Bey istatistiksel verilerin yokluğunda bunu kestirmenin kolay olmadığını, Mustafa Rahmi Bey de bu konu hakkında hüküm vermek için henüz erken olduğunu, ancak belli bir süre geçtikten ve neler yapıldığını gördükten sonra bir yargıda bulunulabileceğini belirtmişlerdir. Faik Bey, görünüşte ilerleme varsa da sonuç itibarıyla bu ilerlemenin aradan geçen zaman ile orantılı olmadığını, bu bakımdan bir gerilemeden söz edilebileceğini; Abdülfeyyaz Tevfik Bey ise devlet yönetimine geçen kişilerin bilgi ve gayretine göre maarif alanında dalgalanmalar yaşandığını, zaman zaman parlak ve sönük evrelerin görüldüğünü dile getirmiştir. Eğitimde ilerleme kaydedildiğini söyleyenlerden Ali Haydar Bey on senedir bir ilerleme olduğunu ancak savaşlar nedeniyle bunun yavaş gerçekleştiğini, Ahmed Hilmi Bey de Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılından beri çeşitli nedenlerle ağır da olsa bir ilerlemeden söz edilebileceğini belirtmiştir.

Eğitimde neden geri kalındığı sorusuna verilen yanıtlarda ankete katılanlardan Ali Haydar, Hasan Fehmi, Mustafa Rahmi, Selim Sırrı, İhsan ve Ahmet Hilmi Beyler, dönemin eğitim sorunlarını dolaylı ya da doğrudan savaş yıllarının olumsuz etkilerine bağlamaktadır. Eğitimde bir gerileme olduğunu açıkça dile getiren tek isim olan Faik Bey bunu büyük ölçüde plansızlıkla ilişkilendirmektedir. O, bahsettiği gerilemenin okullarda nitelik yerine nicelik aramaya başlandığından beri devam ettiğini, eğitimin altyapısını oluşturan öğeler (bina, ders araç gereçleri ve en önemlisi de öğretmen) hazır olmadığı halde okul açıldığını ve programlar üzerinde de sonuçlarını düşünmeden gereğinden fazla oynandığını, ihtiyaçların ise göz ardı edildiğini vurgulayarak kapsamlı bir değerlendirmede bulunmaktadır.

Sorunların çözümü konusunda Selim Sırrı Bey “memlekette sulh ve asayişin teminini”nden söz ederken her şeyden önce siyasal istikrarın sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Abdülfeyyaz Tevfik Bey “maarif-i umumiye kanunu”nu; Faik Bey “maarifimizin istikametini tayin ve tesbit ve cihet-i ilmiyesini (bilimsel yönü) idare edecek sahib-i salahiyet (yetkili) daimi bir heyet-i ilmiye”nin oluşturulmasını; Ali Rıza Bey “eski temayüllerden vazgeçerek kitaplarımızı ve programlarımızı hayatımıza uydurmak, tedris ve terbiyemizde bazı sınıflara hoş görünmek hevesini yenerek radikal hareket etme”yi; İhsan Bey “ilmi, esaslı ve şümüllü (kapsayıcı) bir terbiye ve maarif programı dairesinde müsbet adımlarla faaliyete devam etme”yi en etkili çözüm olarak görmektedir.²² Diğer bir ifadeyle ikinci sorunun bu boyutunun diğer soruların yer yer yanıtlarını içerdiği söylenebilir.

Yenileşmede öncelik

Anketin “En ziyade muhtaç-ı ıslah (düzeltilmeye muhtaç) hangi derece mekteplerimizdir?” şeklindeki üçüncü sorusuna verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye

22 Hâkimiyet-i Milliye, 2 Ağustos 1923.

gazetesinin 3 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Eğitimde yeniliklere hangi okul kademesi ve türünden başlanması gerektiği yönündeki bu soruya verdikleri yanıtta Selim Sırrı, Mustafa Rahmi, İhsan, Avni ve Nafi Atuf Beyler, okulların tamamının ıslahata ihtiyacı olduğunu belirtmektedirler. Buna karşın Ali Haydar ve Ahmed Hilmi Beyler önceliği köy mekteplerine verecek şekilde, Ali Sami ve Faik Beyler ise genel olarak ilkokullara; Ali Rıza Bey toplumsal bünyemizde görevi tam olarak anlaşılamayan “orta tahsil mektepleri”ne; Hasan Fehmi Bey ilk ve ortaokullara, İbrahim Alâettin Bey ise ilkokullar ve Darülfünun’a öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²³ Bu tartışmaların kısmen, İkinci Meşrutiyet döneminde Emrullah Efendi ile Sâtı Bey arasındaki eğitimde yenileşmenin nereden başlayacağına ilişkin eğitim tartışmalarına benzediği ve Cumhuriyet eğitiminin de uzun süre gündeminde kaldığı söylenebilir.

Anketin “Dar veya geniş bir bütçeye göre ıslahatın sıra ve tertibi ne olmalıdır?” şeklindeki dördüncü sorusuna verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 3 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Bu soru, yapılacak yeniliklerin sırası ve düzenlemesiyle ilgili olduğu için hem üçüncü soruyla hem de birinci sorunun yanıtlarında yer alan öğretmen yetiştirme kategorisiyle de ilişkilidir.

Ankette, sorunun bütçeyi temel alarak yanıtlanması istendiği halde katılımcılar -Ali Rıza ve Avni Beyler hariç- bütçenin dar veya genişliğini dikkate almadan ıslahat önceliklerini ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede Selim Sırrı, Ali Haydar, Mustafa Rahmi, Ahmed Hilmi, İhsan, Nafi Atuf ve Ali Rıza Beyler ıslahatın eğitimin hiçbir aşaması ihmal edilmeden her derece ve türden okullara eşit bir önem atfedilerek başlatılmasına vurgu yapmışlardır. Abdülfeyyaz Tefvik, Faik ve Hasan Fehmi Beyler ıslahatın öğretmen yetiştiren kurumlar olan “Darümuallimin” ve “Darümuallimat”lardan, İbrahim Alâettin ise ıslahatın hem ilkokullar hem de onlara öğretmen yetiştiren kurumlardan başlaması gerektiğini dile getirmiştir. Soruyu bütçeyi dikkate alarak yanıtlayan Ali Rıza Bey bütçenin dar olması durumunda önceliğin ilk tedrisata verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Eğitim finansmanı

Birinci ve on birinci sorulara katılımcıların verdikleri yanıtlarda kısmen değinilmekle birlikte, eğitim finansmanı meselesi anketin “Dar veya geniş bir bütçeye göre ıslahatın sıra ve tertibi ne olmalıdır? şeklindeki dördüncü ve “Esaslı bir maarif bütçesi için senevi ne kadar paraya ihtiyaç vardır? şeklindeki beşinci sorularında doğrudan konu edilmiştir.

Heyet üyelerinden Ali Haydar Bey'e göre birinci soruda öne çıkan, hepsi birbirine bağlı olan eksikliklerden bazıları “para, bina, levazım-ı dersiyeye” iken, Maarif Vekâleti Müfettişlerinden Ahmed Hilmi Bey'e göre “umur-ı maarife (eğitim işlerine) az para tahsis edilmesi”dir. Esasen eğitimin finansmanı sorunu, yeni rejimin bir yandan tüm toplumsal kurumlarıyla kendini inşa ederken, bir yandan da tüm bunların belirleyicisi olarak görülebilecek olan kendi ekonomisini yaratma çabasıyla da ilgili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu durum, sadece devralınan tüm eğitimsel sorunların çözümünde değil, aynı zamanda inşa edilmek istenen yeni siyasal-toplumsal-ekonomik yapının niteliğinin de belirleyicisi olacaktır. Ayrıca anketin “ilim ve irfanın memleketin her tarafında aynı tarz ve kuvvette yayılması için ne gerektiği” şeklindeki on birinci sorusuna, Selim Sırrı ve Mustafa Rahmi Beylerin verdikleri yanıtlarda öncelikle paraya duyulan ihtiyaç vurgusu bu çerçevede değerlendirilebilir.

²³ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Ağustos 1923.

Eğitim, Cumhuriyetin temel görevlerinden biri olarak kabul edildiği için, eğitim sisteminin ihtiyaç duyduğu tüm kaynaklar da devlet eliyle üretilmek durumundadır. Ekonomisini yeniden oluşturma çabasındaki Cumhuriyetin eğitime ayırdığı bütçe, eğitim ödeneklerini, altyapı ihtiyacının giderilmesini ve ders-araç gereçlerinin teminini de etkilemektedir. Dolayısıyla dördüncü soruda yer verilen “dar veya geniş bir bütçe ile” yeniliklerde nasıl bir sıra takip edileceği sorusuna İhsan Bey “Asri bir millet, bütçesi ister dar, ister geniş olsun, bir taraftan yükseltilecek halk kitlesini, diğer taraftan onu yükseltecek münevver sınıfı nazar-ı dikkate almak mecburiyetindedir” diyerek yeni rejimin her alanda yenilikler yapmasının gerekliliğini dile getirmektedir. Selim Sırrı Bey de “İslahata her taraftan birden başlamak lazım” sözleriyle İhsan Beyi desteklemekte, fakat aynı zamanda yapılacak işlerin büyüklüğünü ve varolan olanakların kısıtlılığını vurgulayacak biçimde “az para sarf ederek çok iş görmenin yolunu öğrenmeliyiz” demektedir. Katılımcılar “esaslı bir maarif bütçesi için senevi ne kadar paraya ihtiyaç olduğu” sorusuna kesin yanıtlar vermekten kaçınmışlardır. Zira, 1923 yazında henüz bu konuya açıkça yanıt vermek için yeterli verilere sahip değildirlere. Mekteb-i Sultani Müdürü Faik Bey, bu durumu “maarif bütçesi için senevi ne kadar paraya ihtiyaç olduğuna dair kati cevap vermek pek müşküldür; zira memleketimizde muntazam istatistikler mevcut değildir” sözleriyle vurgularken, Maarif Müfettişlerinden Ahmet Hilmi ve Orta Tedrisat Müdürü Nafi Atuf Beyler de bilimsel çalışmalar yoluyla memleketin eğitim alanındaki temel ihtiyaçlarının saptanması sonucunda bir bütçe tayin edilebileceği görüşünü dile getirmektedirler. Dolayısıyla yeni rejimin yapması gereken, eldeki imkanları tam olarak tespit edip uygulanabilirliğini bilimsel ölçütlerle ortaya koyduğu bir mesai ve icraat programı hazırladıktan sonra işe başlamasıdır.

Yeni rejimin inşa etmek istediği tüm kurumların gelirlerinin hangi kaynaklardan elde edileceği ve nasıl kullanılacağı önemli bir sorundur. İhsaiyyat Müdürü Avni Bey, dördüncü soruya verdiği “Devlet bütçesi var, mahalli bütçeler var. Maarifin bu bütçelere nazaran vaziyeti bugünkü gibi kalırsa bu sorunun cevabı başka, bugünkünden farklı vaziyete girerse başka olur” şeklindeki yanıtıyla tam olarak bu soruna eğilmiştir. Maarifin ihtiyaçlarının bu iki temel kaynaktan hangisi kanalıyla gerçekleştirileceği, ihtiyaçların giderilmesindeki önceliğin de belirleyicisi olacaktır. Aslında söz konusu olan, dönemin koşullarında bir bütçe planlamasıdır. Nafi Atuf Bey de “İlmi bir surette memleketi tanımak sayesinde tebellür edecek (belirecek) ihtiyaçlara göre bu bütçe tayin edebilir” diyerek bu durumu özetlemiştir.

Ankete katılan I. Heyet-i İlmiye üyelerinin dikkat çektiği eğitimde kaynak sorunu için 18.03.1924 tarih ve 442 sayılı *Köy Kanunu* yürürlüğe girer. Buna göre, köyün ve köylülerin zorunlu işleri arasında “Köyde maarif idarelerinin vereceği örneğe göre bir mektep yapmak” maddesi bulunmaktadır. Dönemin eğitim istatistiklerine bakıldığında 1923-24 öğretim yılında tüm okul kademe ve türlerinde, yaklaşık 5000 okulda, 12000 öğretmenle 360000 öğrenci öğrenim görmektedir.²⁴ 1927 istatistiklerine göre 13.648.270 olan ülke nüfusunun 12.517.992’si (%91,72’si) okuma yazma bilmemektedir ve %75,8’i köylerde yaşamaktadır.²⁵ Bu durum, zorunlu eğitimin yaygınlaşmasındaki en büyük engellerden biridir ve köylerin okullaşması kısmen bu kanunla aşılmaya çalışılır. Bu çerçevede 16 maddeden oluşan ve “mecburi tahsil çağında bulunanların okutulması için haddi zaruri (zorunlu) olan masraflara halkın hissesi iştiraki”ni (katılım payını) esas alan, 20.04.1341 (1925) tarih ve 616 sayılı “*Mektep Vergisi Kanunu*” yürürlüğe girer. Böylece, “Şehir, kasaba ve köylerde oturan, az çok kazanç ve serveti olan her fert” ile “mânevi şahsiyeti

24 *Maarif İstatistikleri 1933-1934*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1935, s.2-4.

25 Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, *Türkiye Nüfusu*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s.4

haiz şirketler ve müesseseler” mektep vergisi ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. Eğitimde kaynak arayışı için yapılan bu yasal düzenlemeler yetersiz kalır. Ancak hangi bütçenin işe koşulacağı sorunu için kapsamlı düzenleme 22.03.1926 tarih ve 789 sayılı *Maarif Teşkilatına Dair Kanun*'la olmuştur. Buna göre ilkokulların “vilayetlerin idarei hususiye (il Özel İdaresi) varidatıyla (gelirleriyle) açılması” süreci başlamıştır. Ancak Birinci Heyet-i İlmiye komisyonlarından, İlk Tahsil Encümeninin görüştüğü Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu düzenlemesine göre, ilkokul öğretmenlerinin maaşlarının umumi bütçeden ödenmesi; diğer ihtiyaçların “mahalli bütçelerden temini suretiyle de halkın kendi maarifiyle doğrudan doğruya alâkadarlığına imkân verilmesi” teklif edilmiştir. Komisyon üyelerinden Ziya Gökalp, “mekteplere ait mahsusatın hususi bütçelerden alınıp umumi bütçeye konulmasının en mühim mesailden biri olduğu”nu; böyle yapılmazsa “muallimlerin aç ve maarifin gayr-ı münevverler elinde kalmakta devam edeceğini”²⁶ belirtmiştir. Ancak bu teklifin kanunlaşmadığı ve yürürlüğe giremediği görülür. Esasen ilköğretimin finansmanının il özel idarelerine bırakılması uygulaması, Karakütük'e göre 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'na (İlköğretim Geçici Yasası) dayanmaktadır.²⁷ Bu uygulamaların yanı sıra 11 maddeden oluşan, 18.07.1927 tarihinde yürürlüğe giren, 1130 sayılı *“Maarif Vergisi Hakkında Kanun”* da eğitime kaynak sağlanmasıyla ilgilidir. Bu verginin, 26.05.1929 tarih ve 1454 sayılı yasa ile yürürlükten kaldırdığını belirten Karakütük'e göre, Millî Eğitim Bakanlığı harcamalarının devletin genel bütçe giderleri içindeki oranı 1921 yılında % 0.7, 1922 yılında % 1.5, 1923 yılında % 2.9 iken, 1924 yılında % 4.7 olmuştur. Ayvaz ve Şahin, 1924-1938 yıllarında, 15 yıllık süreçte bütçe yatırımlarının ortalama olarak % 3,7'sinin Maarif Vekâleti yatırımlarına ve bu bütçe miktarının da büyük kısmının personel giderlerine ayrıldığını²⁸; Karakütük ise bu konuda ayrıntı vererek “Millî Eğitim Bakanlığı harcamaları içinde işgören harcamalarının oranının 1926 yılında % 41.1 iken, 1936 yılında % 65.3'e kadar yükseldiği”ni belirtmektedir. 1926 tarihinde *Maarif Teşkilatına Dair Kanun*'la belirlenen ilkokulların “vilayetlerin il Özel İdaresi gelirleriyle açılması uygulaması, 30.01.1948 tarihinden itibaren yürürlüğe giren *“Özel İdarelerden aylık alan ilkokul öğretmenlerinin kadrolarının Millî Eğitim Bakanlığı teşkilatına alınması hakkında Kanun”*la, öğretmen maaşları Genel Bütçeden, ilkokullardaki hizmetlilerin ücretleriyle okulların yapım, onarım ve her çeşit genel giderleri Özel İdare Bütçelerinden verilmesi biçiminde yeniden düzenlenir. Bu kanunla, ilköğretimde görevli öğretmenlerin aylıklarının genel bütçeden ödenmesi uygulaması Karakütük'e göre, Millî Eğitim Bakanlığı giderlerinin büyük oranda işgören ücretleri, aylıkları ve yolluklarına ayrılması; yatırım harcamalarına gereken önemin verilmemesi sonucunu doğurmuş, eğitim finansmanı açısından yaşanan en önemli sorunlardan biri olan bu durum, bugüne kadar sürmüş ve bugün de güncelliğini korumaktadır.

Kitaplar, Öğrenciler ve Öğretmenler

Anketin “muallimler, talebe, kitaplar hakkındaki fikriniz nedir? şeklindeki altıncı sorusuna verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 5 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Bu sorunun öğretmenler kategorisine ilişkin verilen yanıtlar analiz edildiğinde, öğretmenlerin ekonomik koşulları, öğretmenlerin sahip oldukları yeterlikler ve öğretmenliğin bir meslek olması alt temalarının öne çıktığı görülmektedir. Öğrenci kategorisinde, öğrencilerin mevcut durumları ve bu durumun düzeltilmesi için nelerin işe

26 *İkdam*, 30 Temmuz 1923.

27 Kasım Karakütük, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Planlı Döneme Kadar Eğitimin Finansmanı: 1923-1960”, *Millî Eğitim Dergisi*, 2001, S. 149.

28 Saide Ayvaz, Mustafa Şahin, “Cumhuriyet dönemi eğitim bütçeleri”, *International Journal of Human Sciences*, 2014, C.11, S.1, s. 307.

koşulacağına dair değerlendirmeler yer almaktadır. Kitaplar kategorisinde ise kitapların tasarımı, içerik özellikleri ile basım-yayım ilkeleri ve politikaları alt temalarının olduğu söylenebilir.

Kitaplar

Kitapların *tasarım özellikleri* hakkında İhsaiyyat Müdürü Avni Bey, “pek az müstesnalardan sarf-ı nazarla, mevcut ibtidai kitaplarını ve bazı tali (ortaöğretim) kitaplarını kamilen (bütünüyle) yakmalıdır. Çünkü mektep kitabı olmamak için ne gibi evsaf lazımsa hepsini haizdirler (taşırılar), kağıtları aşağıdır, tablaları (baskıları) fenadır, resimleri berbattır, harfleri bozuktur” diyerek, kitap tasarımlarının ihtiyaca uygun olmadığını belirtmektedir. Mustafa Rahmi Beye göre kitaplar “mücelled (ciltlenmiş), iyi kağıtlı, güzel resimli, çocukların yaşlarına göre puntalı”; Edebiyat Muallimi Ali Rıza Beye göre, “resimleri renkli ve nefis, kağıtları sağlam ve güzel, ciltleri mu'tena (özenli) olmalıdır.”

Kitaplar hakkında görüş bildirenlerden kitapların *içerik özellikleri* alt teması çerçevesinde değerlendirilebilecek görüşleri olan Ali Haydar Bey, okullarda kullanılan kitapların çoğunluğunun Türkçe olmadığını, konuşulan dilden ve “çocuk lisanı mantığından çok uzak” olduğunu; öğrencinin kelimeyi ezberleyerek, manaya nüfuz edemediğini; kitabın kolaylaştırıcı bir araç olmak yerine öğrenciye zorluk yaşattığını söyleyerek, kitapların içerikleriyle ihtiyaca ve yaşa uygun olmadığını; Avni Bey, “mündericatlara insicamdan aridir” diyerek kitap içeriklerinin bütünlükten yoksun olduğunu belirtmektedirler. Bu düşüncelerin yanı sıra Ali Rıza Beye göre ise kitaplar gayet açık olmalı, içerik itibariyle hitap ettiği zümrenin seviyesini dikkate almalıdır.

Kitapların *basım-yayım ilkeleri ve politikaları* alt temasına yönelik olarak İbrahim Alâettin Bey, “mektep kitaplarının belki %95'i tebdil ve islahâ şiddetle muhtaçtır” derken; Ali Sami Bey kitapların “hatır için kabul olunmaması” gerektiğini vurgulamaktadır. Ali Haydar Bey, “asri mektep kitaplarına”; İhsan Bey de “muallimlerimize rehberlik edecek kitaplara” ihtiyaç bulunduğunu dile getirmektedir. Mustafa Rahmi Bey ve Hasan Fehmi Beyler kitapların “hükümet tarafından tertib ettirilmesi”ne ve “hükümetin himaye ve sahabetine” ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Benzer biçimde Nafi Atuf Bey de, “mektep kitaplarını, muhalledeleri (kalıcı eserler) hükümet, masrafını deruhte ederek (üstlenerek) mümtaz zatlara ve heyetlere yazdırmalı” diyerek kitapların masraflarının hükümet tarafından karşılanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede Ali Rıza Bey kitapları okul ve genel kitaplar olarak ikiye ayırmaktadır: okul kitapları için “müsabakalar açmak, muvaffak olmuş eserleri programlara kabul etmek, talebeye bu kitapları vaktinde ve ucuz olarak vermek” gerektiğini; genel eserler için “bütün lisanlara nakl edilmiş çok kıymetli, ilmi, fenni, edebi, terbiyevi eserleri birer birer lisanımıza nakl etmek, bu tarzda müfid eserler telif etmek, tetebbu ve tedkik (araştırma ve inceleme) hazinelerimizi zenginleştirmek en zaruri ihtiyaçlarımızdandır” diyerek diğer ulusların çeşitli alanlardan kitaplarının tercüme edilmesini önermektedir. Bu düşüncelerin yanı sıra, İhsan Bey, okul kitaplarındaki en büyük eksikliğin “hayati usarelerini bu milletin ruhundan almamış olmaları”ndan kaynaklandığını, dolayısıyla okul kitaplarının “Türk hars ve irfanına canlı ve samimi bir tercüman” olacak biçimde; “milli ve içtimai ihtiyaçlarımıza” uygun; “çocuklarımızın seviyesine muvafık”; mebahsî (araştırma inceleme konuları) çocuklarımızı daha çok düşündürmeye, daha çok çalıştırmaya saik olacak surette” düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁹

²⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ağustos 1923.

Kitaplar hakkındaki görüşlerden tasarım, içerik özellikleri ile basım-yayım ilkeleri ve politikalarına yönelik II. Heyet-i İlmiye toplantısı sonrası, 19 Mayıs 1925 tarihinde “*Mektep Kitapları Hakkında Talimatname*” yürürlüğe girer.³⁰ III. Heyet-i İlmiye toplantısından sonra 3 Nisan 1926’da yürürlüğe giren *Maarif Teşkilatına Dair Kanunu*’nun birinci maddesiyle “Türk dili ve buna müteallik bilcümle ilmi meseleler ile iştigal etmek üzere Maarif Vekâletinde bir dil heyeti; ikinci maddesiyle talim ve terbiye işleri ile iştigal etmek üzere Maarif Vekâletinde bir Talim ve Terbiye Dairesi” oluşturulması hükme bağlanmıştır. Altunya’ya göre Dil Heyeti düzenlemesi, “hem dili zenginleştirip araştırmayı, hem de yeni Türk Harflerinin kabulünü hedefliyordu.”³¹ Diğer bir ifadeyle bu iki düzenlemenin, genelde eğitim öğretim işleri, özelde dil çalışmaları başta olmak üzere ders kitapları, eserler, okul programları gibi işlerle ilgilenmeyi amaçladığı söylenebilir. Bu düzenlemelerin yanı sıra, 3 Mayıs 1926 tarih ve 823 sayılı “*Mektep Kitaplarının Maarif Vekâletince Tâbı Hakkında Kanun*” yürürlüğe girer. Bu kanunun birinci maddesine göre ders kitaplarının, öğrencilere maliyeti üzerinden en çok % 10 fazlasıyla satılması ve bunu sağlamak için Maarif Vekâleti bütçesinde her sene bir fasıl açılması hükme bağlanmıştır. Altunya’ya göre bu kanunla ders kitaplarının yayını Milli Eğitim Bakanlığı’nın tekeline alınmıştır.³²

Öğrenciler

Selim Sırrı Bey, dönemin öğrencilerini “endişe-i istikbalde (gelecek kaygısı)”; Faik Bey, “şaşırmış”; Ali Haydar Bey “çalışkan”; Ahmet Hilmi Bey ise “hasta, kansız ve dermansız” olarak nitelendirmektedir. Ahmet Hilmi Bey’e göre bu durum, elli seneden beri sınırlarında sürekli düşmanlarla çarpışan ve hayat hakkını tanıtmak isteyen Türk insanının, aile yuvasının yeterince refah ve mutluluğuna vakit bulamamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumun düzeltilmesi için “Mektep tabipleri talebenin sıhhat-ı umumiyesini mütemadi nezaret altında bulundurmalıdır. Hülâsa genç mekteplinin sıhhati muhafaza edilmeli, çevik, cesur, azimli, bilgi(li), millet ve yurt sevgisi, şuurlu bir inzibat, teşkilata kabiliyetli, büyüklerini sever; dindar, faziletli olmak gibi kabiliyetleri(ni) inkişaf ettirmelidir.”

Öğrencilerin akademik başarıları konusunda Ali Haydar Bey “malumatı hocalarından hazırca ve basmakalıp” biçimde aldıklarını; bu yöntemin onları hayata hazırlamadığını ve onların hayatta herşeyi hazır istemelerine neden olacağını; bunun yerine öğrencilere “malumatı ve hünerleri bizzat istihsale” alışma yolunu önermektedir. Ayrıca Kastamonu Sultanisi Edebiyat Muallimi Ali Rıza Bey’e göre okullarda öğrenciler, “zeka ve kabiliyetçe birbirine yakın olmak üzere tasnif edilmeli, devam meselesine ehemmiyet verilerek senenin her mevsiminde ve günün iktiza eden her saatinde mektebe devam edemeyenler ayrı mektebe sevk edilmelidir. Tahsili geri kalanlarla tahsile başlamak çağında bulunanları aynı muallime tevdi ve aynı sınıfa sevk ve aynı usul ile tedris etmekten ictinab edilmelidir (sakinilmalıdır).” Orta Tedrisat Müdürü Nafi Atuf Bey’e göre ise bizde ayrıca bir talebe hayatı olmadığı için, “çocukların iradelerini de tenmiye edecek (geliştirecek) hür bir terbiye sayesinde yeni bir talebe hayatı” doğacaktır. Anketi yanıtlayan katılımcılar genellikle öğrencilerin mevcut durumlarından ve nasıl yetiştirilmeleri gerektiğinden bahsederken, yalnızca Avni Bey öğrencilerin hayatını kolaylaştıracak birtakım özel ayrıcalıklara sahip olması gerektiğinden söz eder. Buna ilişkin verdiği örnek ise, öğrencilerin gerek devlete gerekse de özel şirketlere ait taşıtlarda her zaman sadece bir kimlik kağıdı göstererek indirimli tarifeden yolculuk yapabilmelerinin sağlanmasıdır.³³

30 Niyazi Altunya, *Milli Eğitimde Mustafa Necati Dönemi*, Uygun Basım, Ankara, 2009, s. 69.

31 Altunya, a.g.e., s. 84

32 Altunya, a.g.e., s.69.

33 *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Ağustos 1923.

Öğretmenler

Altıncı sorunun öğretmenler kategorisinin alt temalarından öğretmenlerin sahip olduğu yeterliklere ilişkin Darülfünun muallimlerinden Ali Haydar Bey, “muallimlerin bir kısmı usul-i tedrise aşına olmadıklarından talebinin birçok emeklerini israf” ettiklerini vurgulayarak öğretmenlerin, öğretmenlik yeterliklerinden mesleki becerilerini sorgulamaktadır. Kastamonu Sultanisi Edebiyat Muallimi Ali Rıza Bey de öğretmenlerin, işinde uzman, terbiye ve disipline yönelik görüşleri tutarlı, okuttukları veya önemsedikleri derslerden başka bütün bilimlerin bağlantılarını ve değerlerini kavrayacak felsefi bir görüşe sahip olmaları”nın gerekliliğini belirterek, günümüz öğretmen yeterlik alanlarından öğretmenlik meslek bilgisinin önemini vurgulamaktadır.

Öğretmenliğin bir meslek haline gelmesi konusunu yalnızca İhsaiyyat Müdürü Avni Bey vurgulamıştır. Ona göre, “Muallimlerin iyi hazırlanması ve bu mesleğe merbut olması lazımdır. Muallimlik de mühendislik ve tabiplik gibi bir meslek olmalıdır.” Bunun yanı sıra, “Maişetini (geçimini) başka yollarda temin edemeyenlerin basit bir imtihanla muallimliğe girmeleri”nin “maarifimiz için parlak neticeler” vermeyeceğini söyleyen Avni Bey, öğretmenliğin saygın ve önemli bir meslek olarak görülmesi için mesleğe girişin belirli ilke ve kurallara bağlanması gereğine dikkat çeker. Ona göre, öğretmenler görevlerini yaparken mesleklerinde istikrar görmeli ve emeklerinin zamanla uygun bir şekilde ödüllendirileceğine inanmalıdırlar, mesela on yıl sonra ne kadar maaş alacaklarını kesin bir biçimde bilmelidirler. Mesleğe girişte olduğu gibi öğretmenlerin atama ve yükseltmeleri de belirli ilke ve kurallara uygun bir biçimde yürümelidir. Öyle ki, meclis kararları, bütçe denkliği düşüncesi, Muvazene-i Maliye Encümeni kararları öğretmenlerin hayatlarıyla oynayamazdır. Öğretmenler hiçbir zaman keyfi uygulamalarla maaşlarının indirilemeyeceğine ve kanuni bir sebep bulunmadıkça Büyük Millet Meclisinin bile onları yerlerinden kımdatamayacağına emin olmalıdırlar.³⁴

Öğretmenlerin ekonomik koşullarıyla ilgili olarak Selim Sırrı Bey, öğretmenlerin geçim derdiyle boğuştuğunu; Ahmet Hilmi Bey, “pek perişan” olduklarını; Mustafa Rahmi Bey, öğretmenlerin buldukları darlıktan kurtarılması ve hiçbir maddi kaygısı olmaması gerektiğini; Nafi Atuf Bey öğretmenlerin müreffeh bir hayata kavuşturulmasının temel düşüncesi olduğunu belirterek öğretmenlerin ekonomik zorluklar içinde görevlerini yapmaya çalıştıklarından söz etmektedirler. Öğretmenlerin ekonomik durumlarının iyileştirilmesi eğitimin niteliğinin artırılması için de bir ön koşul olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Ahmet Hilmi Bey, geçim sıkıntısı içerisinde görevlerini yapan öğretmenlerin, düşünmeye, okumaya vakit bulamadıklarını, yarının kuşaklarını hazırlayacak ellerin ancak refahları derecesinde başarılı olabileceklerini belirtmektedir. Ona göre, midesi boş, aile ve çocukları yoksulluk ve sefalet içindeki öğretmenden öğrencilerine sağlıklı düşünceler telkin etmesi beklenemez. Nafi Atuf Bey de öğretmenlerin olumsuz koşullarının düzeltilmesi ve refahlarının sağlanmasıyla yeni rejimin aradığı seçkin bir öğretmen kadrosuna kavuşulabileceği görüşündedir. Ahmet Hilmi Bey’in de belirttiği üzere öğretmenliğin bir meslek ve öğretmenin de her türlü öğretim vasfına sahip olmasını istemek için öncelikle öğretmenin aklıktan kurtarılması, eline okumak üzere kitabının verilmesi, geleceği ve çocukları güvence altına alınarak sağlığının korunması gereklidir.³⁵

34 *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Ağustos 1923.

35 *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Ağustos 1923.

Öğretmenlerin refahı

Anketin “Müderris ve muallimlerin terfihi (refahı) için ne düşünürsünüz?” şeklindeki yedinci sorusuna verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 6 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Bu soru, hem farklı okul kademelerindeki öğretmenlerin refahına ilişkin olduğu için altıncı sorunun öğretmenler kategorisi ile hem de yanıtları itibarıyla birinci sorunun yanıtları arasında olan yasal düzenlemeler kategorisiyle ilişkilidir. Yedinci soruya verilen yanıtlar analiz edildiğinde öğretmenlerin refahı için öne çıkan alt temalar yasal düzenlemeler, ekonomik-sosyal yardımlar, mesleki gelişimin sağlanması ve yurtdışına gönderilmesi biçimindedir.

Yasal düzenlemeler, birinci soruda eğitimdeki eksikliklerden biri olarak görüldüğü gibi yedinci sorunun yanıtlarının konularındandır. Ali Haydar Bey öğretmenlerin refahı için, “Heyet-i İlmiye'nin kanun layihaları” düzenlediğini belirtmektedir. Faik ve Ali Sami Beyler “maarifi umumiye kanununa” ihtiyaç olduğunu; İbrahim Alâettin Bey, “meslek-i talimin kanunla inzibat altına alınması” gerektiğini söylerken, Abdülfeyyaz Tevik Bey de “kanun, cümlesine güzel ve makul bir istikbal hazırlar” sözüyle öğretmenlerin refahının kanun yoluyla sağlanabileceğini vurgular. Nafi Atuf Bey'e göre de öğretmenlerin “terakkileri, tefeyyüzleri (yükselmeleri), azilleri (görevden alınmaları), tebdilleri (görev değişiklikleri) muayyen kanunlara bağlanmalı”dır. Görüleceği üzere, ankete katılanlar öğretmenliğin huzurlu ve güven altında yapılabilmesi için sağlam hukuki temellere dayandırılması gereğine dikkat çekmektedirler. Bu çerçevede, 13 Mart 1924 tarihli *Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu* ile 03.04.1926 tarih ve 789 sayılı *Maarif Teşkilatına Dair Kanun*'da öğretmenlerin refahı ile birlikte özlük hakları ve sorumluluklarını da içeren düzenlemeler bulunmaktadır. Tüm okul kademelerindeki öğretmen ve yöneticilerin ne kadar maaş alacakları, kaç yılda bir maaşlarına zam uygulanacağı, çeşitli ekonomik-sosyal yardımlar bu düzenlemede yer almıştır.

Ekonomik ve sosyal yardımlar da öğretmenlerin refahına ilişkin konular arasındadır. Selim Sırrı Bey'e göre, öğretmenlerin “karınlarını doyurmalı, çoluk çocuklarını sefaletten kurtarmalı, ihtiyarlıklarında sefalete düşmelerine meydan vermemeli; öldükleri zaman zevcelerini ve çocuklarını süründürmemeli”dir. Nafi Atuf Bey'e göre öğretmenler “mesken, maişet endişelerinden kurtarılmalı”dır. Abdülfeyyaz Tefvik Bey de benzer biçimde “onlara mesken ve ilaç verelim, maaşlarını muvazeneyi umumiyeye (genel bütçeye) alıp emniyetle çalışmalarını mümkün kılalım, aile ve evlat sahibi olmalarını teşvik için de müterakki memleketlerdeki ikramiyeleri kabul edelim” demektedir. Avni Bey de yine öğretmenler için “mesken temin edilmesi” ve “yeni yapılacak mekteplere muallimlerin maale (ailece) yaşayabilecekleri apartmanlar ilave” edilmesi gerektiğini; ayrıca “şimendiferlerde, vapurlarda tenzilatlı (indirimli) tarifeye göre ücret vererek seyahat” etme hakkı ve bu hakkın “her mevsimde ve her zaman sadece bir hüviyet varakası ibraz etmekle” kullanılması gerektiğini söyleyerek, bugün de uygulanamayan çeşitli sosyal ve ekonomik haklardan söz etmektedir.

Mesleki gelişim konusunda Nafi Atuf Bey, öğretmenlerin “mesleklerinde ve tettebularında (araştırma) ilerlemeleri için muhtaç oldukları bilcümle vesaitte kolayca” sahip olmaları gerektiğini; Avni Bey, öğretmenlerin “bir fikir adamı sıfatıyla alelade beşeri ihtiyaçlardan fazla mesleki ve hususi ihtiyaçları” olduğunu, “kitaba, seyahate” ihtiyaç duyduklarını vurgulamaktadır. İhsan Bey de, “müderris ve muallimlerimize yalnız maddi ihtiyaçlarını değil, hars ve irfanlarını mütemediyen (durmadan) yükseltecek ve kendilerini asri milletlerin müderris ve muallimleri seviyesinde bulunduracak derecede manevi

ihtiyaçlarını da tatmine müsait bir refah hazırlamak”³⁶ gereğinden söz etmektedir. Bu çerçevede öğretmenlerin mesleki gelişimleri için kütüphaneler oluşturulması ve bunların kullanımı dahil ihtiyaç duydukları gerekli tedbirlerin alınmasının önerildiği görülmektedir.

Yurt dışına gönderilme, öğretmenlerin refahı için öne çıkan diğer bir alt temadır. Avni Beye göre, “muallimlerimizi seyahate teşvik” etmeli; “muallimlere her beş sene de bir sene mezuniyet (izin) vermeli, bu mezuniyeti istihlal eden (elde eden) muallim tam maaş olarak seyahat etmelidir. Avni Bey, “orta tedrisat muallimleri ve Darülfünun müderrisleri için tatbikinde hiç müşkülât olmayan bu usulün ilk tedrisat muallimlerine de tadilatla” uygulanabileceğini³⁷ belirterek tüm okul kademelerindeki öğretmenler için yurt içi ve yurt dışında seyahat ve öğrenim hakkı tanınmasını önemli görmektedir. Aslan’a göre, yurt dışına öğrenci gönderilmesine ilişkin olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında 1924 ve 1927 yılı talimatnameleri ve daha sonra çoğu hükümleri bugün de yürürlükte olan 1929 tarih ve 1416 Sayılı Kanun yürürlüğe girmiş; 1923-1940 tarihleri arasında A’dan Z’ye 102 alandan 12 ülkeye öğrenci-öğretmen gönderilmiştir.³⁸

Yükseköğretim sonrası uzmanlaşma

“Tahsil-i Âlinin ikmalinden sonra tettebbua atılacaklara ne gibi vesait ve teşkilat hazırlanması lüzumuna kailsiniz?” şeklindeki anketin sekizinci sorusuna verilerin yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 6 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Bu soru, yükseköğretimi bitirenler için ne tür bir düzenlemeye ihtiyaç olduğuna yönelik bir sorudur. Soruya verilen yanıtlar analiz edildiğinde, yedinci sorunun yanıtları arasında da olan yurtdışına gönderilme ve mesleki gelişim için çeşitli eğitim ve araştırma kurumlarının oluşturulması alt temaları ortaya çıkmaktadır.

Yurt dışına gönderilme konusu, yükseköğretimden sonra alanlarında uzmanlaşmak isteyen öğrencilere önerilen yollardan biridir. Selim Sırrı Beye göre yükseköğretimi bitirenlerin “en layıklı olanları”, Nafi Atuf Beye göre “bir kısmı”, Ali Sami Beye göre “isbat-ı ehliyet edenleri” Avrupa’ya; Ali Haydar Beye göre 1-2 sene müddetle hükümet hesabına Avrupa ve Amerika’ya” gönderilmelidir. Faik Beye göre bu gençlerin “Avrupa’ya giderek la akall (en azından) bir sene mesleklerine ait tettebbuatta (araştırmada) bulunmaları şarttır.” Türkiye’de henüz uygun koşullar bulunmadığından ve bunun sağlanması da uzun zaman alacağından, Ali Rıza Beye göre yükseköğretimini tamamlayan az sayıda genci araştırmalarını sürdürmek üzere “Avrupa’ya göndermek usulü” uygulanmalıdır. İhsan Beye göre yüksekokulu bitirenlerin “mesleklerine ait tetkikat ve tettebbuatta bulunmak için Avrupa ve Amerika’ya” gönderilmeleri; İbrahim Alâettin Beye göre “Avrupa’da ciddi bir âli tahsile sevk edilmeleri”³⁹ gerekmektedir. Ahmet Hilmi Bey de ülkenin ihtiyaç duyduğu uzmanların yetiştirilebilmesi için her meslekte Avrupa’ya çok sayıda öğrenci gönderilerek bunların Avrupa’da bilimsel seyahatlerine zaman ve imkan sağlanması gerektiğini dile getirmektedir.

Yükseköğretimi bitirenlerin *mesleki gelişimleri* için çeşitli eğitim ve araştırma kurumlarının oluşturulması gereğine de dikkat çekilmiştir. Selim Sırrı Bey, “büyük şehirlerde kütüphaneler, darümesailer (enstitüler)” oluşturulmasını; Ali Haydar Bey İstanbul’daki umumi kütüphanelerin asri bir hale getirilmesini, diğer şehirlerde modern kıraathaneler ve kütüphanelerin açılmasını; benzer biçimde Mustafa Rahmi Bey, “hayat ile fenni birbirine bağlayacak muhtelif darümesailer, enstitüler, darüsnailer, kütüphaneler”, İhsan Bey

36 Hâkimiyet-i Milliye, 6 Ağustos 1923.

37 Hâkimiyet-i Milliye, 6 Ağustos 1923.

38 Aslan, a.g.e. s.215-218.

39 Hâkimiyet-i Milliye, 6 Ağustos 1923.

de “memleketimizin her tarafında lisani, edebi, tarihi, coğrafi, iktisadi, fenni tetkikat ve tettebbuatta bulunmak için yüksek hars müesseseleri, kütüphaneler ve müzeler” oluşturulmasını önermektedir. Ahmet Hilmi Bey en iyi inceleme ve araştırma vasıtalarının kütüphaneler olduğunu belirterek Vakıf kütüphanelerinin Maarif Vekâleti’ne devredilmesi önerisinde bulunmakta, bu kütüphanelerin genişletilip onarılması ve son yüzyıl içindeki yayınlarla birlikte Batı dilleriyle yazılmış önemli eserlerin de eklenmesiyle oldukça zengin kütüphanelere sahip olunabileceğini dile getirmektedir. Ona göre Türkiye’nin geleceğine üst düzeyde katkı sağlayacak kişiler bu kütüphanelerde araştırma ve incelemelerde bulunan gençler arasından yetişebilirdi. Hasan Fehmi ve Ali Sami Beyler de bu görüşü paylaşmaktadırlar. Hasan Fehmi, oluşturulacak bu yeni kütüphanelere gelişmiş ülkelerin ilim ve fen alanındaki yayımlarının düzenli olarak getirilmesini önermektedir. Nafi Atuf Bey de Avrupa ülkelerindeki gibi zengin kütüphanelerin, müzelerin, darülmesaiilerin, laboratuvarların açılarak, buralarda çalışacakları teşvik edecek sermaye ve himayenin sağlanması gereğini vurgulamaktadır. Avni Bey, araştırma ve incelemelerini ilerletmek ve uzmanlıklarını derinleştirmek isteyenler için çok daha kapsamlı öneriler getirmektedir. Ona göre memlekette bir an önce “bir tarih-i tabii müze evi, bir heyet rasathanesi, bir fenniyat kalemi, bir coğrafya araziyat enstitüsü, bahriyat müessesesi”, ayrıca çeşitli bölgelerde meteoroloji merkezleri, bitki ve hayvanat bahçeleri ve yurdun pek çok yerinde tarih ve arkeoloji enstitüleri kurulmalı; öte yandan memleket, “hars ve irfan mıntıklarına ayrılmalı” ve “her mıntıkada bunlardan biri veya birkaçı bulunmalıdır”. Böylelikle, yükseköğretimini tamamlayanlardan arzu edenler bu şubelerde görevlendirilerek çalışabilecek, araştırmalarını ve uzmanlıklarını derinleştirebileceklerdir.⁴⁰ Kütüphane, müze, enstitü gibi kurumların oluşturulması Birinci Heyet-i İlmiye’de görüşülen konular arasındaydı. Bunlardan biri de “Terbiye Darülmesaii” (Eğitimbilim Enstitüsü) ve öğretmen okullarında “Terbiyevi Ruhیات Darülmesaii (Eğitim Psikolojisi Enstitüsü) kurma konusudur.⁴¹ Altunya’ya göre, Baltacıoğlu’nun üniversiteye Rektör seçilmesiyle Darülmesaii kurma olanağı doğar. Böylelikle Darülfünunda 1933 yılına kadar varlığını sürdüren “Terbiye Darülmesaii” kurulur.⁴² Bu Darülmesaiilerin günümüz enstitülerine karşılık geldiği söylenebilir.

Kadınların eğitimi

Anketin, “Kadın ve erkek tahsilinin aynı esas dahilinde mi icrasına taraftarsınız?” şeklindeki dokuzuncu sorusuna verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 7 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Bu soru daha çok kadınların eğitime yönelik bir sorudur. Bu çerçevede soruya verilen yanıtlar analiz edildiğinde kadınların, toplumsal cinsiyetlerine göre mesleklere yönlendirilmeleri, ayrı okul programları ve karma eğitim biçiminde üç alt temanın öne çıktığı söylenebilir.

Toplumsal cinsiyetlere göre meslek seçimi

Bu çerçevede Selim Sırrı Bey, kadınların “doktor, mühendis, avukat olmaya heves etmelerini arzu etmem, onları muallime, eczacı, ressam, musikîşinas ve ana görmek isterim” diyerek, belirli mesleklere yönelik eğitim almalarını uygun görmektedir. Hasan Fehmi Bey de “her iki zümrenin hususiyetine göre teşkilata, tedrisata ihtiyaç” bulunduğunu belirtmektedir. Ali Haydar Bey “suret-i mahsusada (özel olarak) kızlara mahsus meslek mektepleri açılmalı: Kız sınaî, idare-i beytiye, tabahat mektepleri gibi. Darülmuaillimatlara

40 Hâkimiyet-i Milliye, 6 Ağustos 1923.

41 Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ağustos 1923.

42 Niyazi Altunya, *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Öğretimi-Başlangıçtan 1965’e Kadar*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2018, s.291.

çok kıymet vermelidir” diyerek cinsiyete özgü meslek seçiminin ve beceri derslerinin başka programlarda da olması taraftardır.

Toplumsal cinsiyetlere özgü programlar ve beceri dersleri

Ali Haydar Bey, kadınların eğitiminde “ibtidai, idadi ve sultanilerde aynı esaslar”ın korunması ve bu okullarda “kadınlığa mahsus dikiş ve nakış gibi dersler”in ilave edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunların yanı sıra Ali Rıza Beye göre “Her cins verilecek tahsil meselesinde, kadının daha çok sükûn ve müsalemet (barış) içinde geçecek bir ev hayatına, erkeklerin de daha çok mücadele içinde geçecek belde hayatına atılacakları, kadının en çok hissi ve hadsi umurda (sezgisel işlerde), erkeğin de en çok zihni ve akli hususlarda daha müstaid (yetenekli) ve daha mücehhez (donanımlı) buldukları, nihayet çocuğu yetiştirmek için nefsinin bezl (fedakarlık) eden kadınla ailesi için lazım olan şeyleri tabiatın mümsik (cimri, eli sıkı) sinisinden ve insanların kıskanç ellerinden çekip koparmakla uğraşan erkeğin ahlaki mebdelerde de az çok ayrı istikametler tuttıkları göz önünde bulundurulmalıdır.” Mustafa Rahmi Bey, “kadın ve erkekten birinin istidad-ı ruhisi nazar-ı dikkate (ruhsal yetenekleri dikkate) alınarak kendilerine mahsus programlar ile inkişaf ettirilmelerine” taraftardır. Benzer biçimde İhsan Bey de “Kadınlar için iptidaiden âliye kadar tahsil mertebelerinin hepsinin açık bulundurulmasına, yalnız programlarda kadınların hususiyetinin nazar-ı dikkate alınmasına taraftar”dır. Bunların yanı sıra Ali Sami Bey ise, “Aynı esasat dairesinde fakat kadınların siyasetle alakadar olmayıp evleri ve çocuklarıyla meşgul olmaları esbabının temini şartıyla” kadınların farklı okul türlerinde olmasından ziyade, onlara toplumsal cinsiyetlerine uygun biçimde bilgiler ve becerilerin kazandırılmasından yanadır. Bunların dışında Galatasaray Sultanisi Müdürü Faik Bey “kadın ve erkek tahsilinin aynı esas dahilinde icrasına asla taraftar” olmadığını; İbrahim Bey de “Kadın ve erkek tahsilinin aynı esas dahilinde icrasına tamamen taraftar” olmadığını, “kadının terbiye ve tahsilinin tabii vazifelerine göre” belirlenmesi gerektiğini; ancak aralarında erkekleşmek isteyen ve buna mecbur olanlar bulunduğu zaman” engel olunmaması gerektiğini beyan etmektedirler. Ahmet Hilmi Bey ise “Türk kadınları(ndaki) bazı Avrupalı kadınların ifrat ve tefrit hareketlerinden içtinab ederek münevver bir Türk anası olmak, şen ve mesud bir yuvanın hakimi bulunmak ve yarının münevver Türk neslini ihzar etmek” düşüncesini sağlıklı gördüğünü belirtmektedir.⁴³

Karma eğitim

Kadın ve erkek tahsilinin aynı esasa tabi olması gerektiğini savunan Avni Bey ise bu soruyu tamamen karma eğitim açısından değerlendirmektedir. İlköğretimde mutlaka karma eğitim olması gerektiğini; ortaokullarda da karma eğitimin yer yer ve yavaş yavaş uygulanmasının çok faydalı olacağını; hatta yatılı ortaokullarda bile yatakhaneleri ayrı olmak üzere karma eğitime geçilmesinin cinsel ahlak açısından çok faydalı olacağını savunan Avni Bey, batı yaşam tarzının giderek ağırlık kazandığı ve kadınların cemiyet hayatına yeni girmeye başladığı Türk toplumunda bu durumun bir buhrana yol açmaması için toplumsal hayatta görmek istediğimiz “kadın ve erkek iştirak-ı mesaisini mekteplerde ‘disipline’ etmeliyiz” demektedir.

Bu üç temanın dışında, kadınların sosyo-ekonomik statülerine göre farklı eğitim yaşantısı içerisinde olacakları kabulü de vardır. Örneğin; Abdülfeyyaz Tevfik Bey, “Darülfünun şubalarına (fakültelerine, bölümlerine) girecek, mali ve dimaği kudretleri müsait hanımların tahsilini zükürden (erkekler) ayırmadım. Fakat bu yüksek gayeyi göze

⁴³ Hâkimiyet-i Milliye, 7 Ağustos 1923.

aldırmayıp, tahsili ancak hayat ve maişet için kabul eden hanımlara gelince, iş değişiyor. Bu seviyedeki mektepler ayrılmaya, programları da (tabiat kanunlarını) takip etmeye mecburdur. Çünkü her cins kendi teşkilatına göre az emek ve zahmet sarfıyla çok fayda istihsal edebilecek, meslekleri takip edecektir” diyerek kadınların sınıfsal özelliklerine bağlı olarak alacakları eğitimlerin de farklılaşacağını belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, sosyal ve ekonomik koşulları sonucu bir mesleğe yönelik eğitim görmek isteyen kadınlar için, okullar ve programlar oluşturulması gerektiğini belirtmektedir. Nafi Atuf Bey ise tüm değerlendirmelerin dışında “Kadın ve erkek arasında tarihin yaptığı uçurumu tedricen kapayacak bir tarzda erkek ve kadın tahsilinin birbirine yaklaştırılması” gerektiğini savunmaktadır.⁴⁴

Tarihsel-toplumsal koşullar düşünüldüğünde katılımcıların hiçbirinin kadınların eğitiminden yana olumsuz bir tutum içinde olmadığı görülmektedir. Yanıtlardan anlaşıldığı üzere, katılımcılar kadınların erkeklerle aynı esaslar dahilinde eğitim alıp almamaları yönündeki düşüncelerinde birbirlerinden farklı düşüncelere sahiptirler. Bununla birlikte, dönemin anlayışı doğrultusunda, toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerine uygun bir eğitim yaşantısı içerisinde bulunmaları gerektiği görüşünün hakim olduğu söylenebilir. Ayrıca karma eğitimin tartışıldığı ve uygulanmadığı bir dönemde Avni Bey’in karma eğitime geçiş önerisi, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren aşamalı olarak gerçekleşebilmiştir. Kamer’e göre karma eğitimin uygulanıp uygulanmaması ilişkin tartışmalar, II. Meşrutiyet döneminde sıbyan mektebi, ibtidailer ve rüşdiyelerde, Millî Mücadele döneminde Darülfünûnlarda, Cumhuriyet döneminde ise ortaokullar, liseler ve öğretmen okulları üzerinde yoğunlaşmıştır.⁴⁵ 1924 Ağustosunda ilkokullarda, 1925’te yatısız ortaokullarda, 1934-1935 öğretim yılında liselerde karma eğitime geçilmesine karar verilmiştir.⁴⁶

Kadınların Geleceği

Anketin, “Kadınların ilim ve irfandaki mevki ve istikbalini nasıl görüyorsunuz? şeklindeki onuncu sorusuna verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 7 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Bu çerçevede Avni Bey, “Kadın terbiyesinde umumi bir planla hareket cereyanı(nın) garpta da yeni” olduğunu, kadınların Darülfünuna kabulünün ise “yirmi senelik bir mesele” olduğunu, “böyle olmakla beraber alınan neticeler”in önemsiz olmadığını; Nafi Atuf Bey, “kadınlar(ın), erkekler kadar beşeriyetin her saha-i faaliyetinde kudret ve muvaffakiyetlerini” gösterdiklerini, kadınların da erkeklerin namzed oldukları istikbale ermelerine hiçbir” engel olmadığını dile getirmektedirler. Ali Haydar Bey’e göre kadınları “irfan sahasında” parlak bir gelecek beklemektedir; Mustafa Rahmi Bey de hem kız hem erkek sultanisinde çalışmış olmanın verdiği deneyimlerine dayanarak “kızlarımız, oğullarımızdan tahsil hususunda ileridedir” saptamasında bulunmakta, ayrıca kızların, ilim ve fen tahsilinde, özellikle de bediiyat (estetik) gibi özel yetenekleri bulunan ilimlerde erkek çocukların önüne geçeceğini düşünmektedir. Hasan Fehmi Bey’e göre “Kadınlarımızdaki sa’y (çalışma, gayret), erkeklere gıpta-bahş olacak (erkekleri imrendirecek) bir derece”dedir. İbrahim Alâettin Bey’e göre “Kız mektepleri gayret ve muvaffakiyet” göstermekte, “kadınlık terakki etmektedir.” Ali Sami Bey, erkeklerden daha akıllı ve daha açık fikirli olarak değerlendirdiği kadınların Türkiye’nin toplumsal dönüşümünde de önemli bir rol oynayacağı görüşünü taşımaktadır. İhsan Bey, “Türk

44 *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Ağustos 1923.

45 S. Tunay Kamer, *Türk Eğitim Sisteminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar ve Uygulamalar* (1908-1950), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 233.

46 Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s.67-68.

kadını irfan sahasında pek yüksek bir istikbale” aday olarak görmekte, özellikle çocuk terbiyesi sahasında Türk kadınına sınırsız görevler atfettiğini belirtmektedir.⁴⁷ Dolayısıyla kadınların erkeklere göre daha başarılı buldukları, gerekli düzenlemeler yapıldığında kadınların daha da güçlü olacağı, kadınların eğitiminde hiçbir engelin olmadığı anlayışının kabul edildiği söylenebilir.

Bunlara karşın ankete yanıt verenler arasında kadınların eğitiminde toplumsal yaşam pratikleri açısından karşılaşılabilecek sorunlardan hareket eden, iyimser olmayan görüşler de vardır. Faik Bey “Kadınların ilim ve irfandaki mevki ve istikbalini müşevveş (belirsiz, karışık, düzensiz) olarak değerlendirmektedir. Selim Sırrı Bey de ülke bir geçiş döneminde olduğundan kadınların geleceğine ilişkin bir hüküm vermenin doğru olmayacağını ancak iyi bir teşkilat kurulamaması durumunda mevcut gidişin tehlikeli olacağı görüşündedir.⁴⁸

Bilginin Vulgarizasyonu

Anketin, “İlim ve irfanın memleketin her tarafında aynı tarz ve kuvvette intişarı için ne lazım?” geldiği şeklindeki on birinci sorusuna verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 8 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Yanıtlar analiz edildiğinde finansman, öğretmen, program ve ihtiyaçlar çerçevesinde dört tema ortaya çıkmaktadır. İlk üç tema, diğer soruların kategorileri içerisinde ele alınmıştır. İhtiyaç boyutuyla ilgili olarak Faik Bey, ilim ve irfanın memleketin her tarafında aynı tarz ve kuvvette yayılmasını anlamlı bulmamakta, her çevrenin kendi kabiliyet ve ihtiyaçları doğrultusunda bu faaliyetlerin yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır. Ali Rıza Bey de böyle bir çabayı anlamlı bulmadığını “maarifi memleketimizin her tarafında aynı tarzda ve aynı kuvvette neşr ve tamim dünün bir hayali idi, bugünün de bir hayalidir, hatta yarının da bir hayali olacaktır” sözleriyle ifade etmektedir. Ona göre, ülkenin her tarafı birbirine benzemediğinden, her yer aynı ihtiyaç şiddetiyle aynı irfana erişme arzusunda değildir. O halde “ne lazımsa onu vermeli, ne kadar lazımsa o kadarını vermelidir.” İbrahim Alâettin Bey de ilim ve irfanın memleketin her yerine yayılmasındansa en uygun yerlerde pek sınırlı ve manen, maddeten çok kuvvetli irfan merkezlerinin ilerisini düşünerek acelesiz bir şekilde kurulmaya başlanmasını daha yararlı bir girişim olarak görmektedir. Ali Sami Beye göre de “ilim ve irfan, memleketimizin her tarafında aynı tarzda neşredilmemelidir.” Her vatandaşa daha iyi bir üretici olması için ihtiyaç duyduğu bilgiler verilmelidir. Öncelikle ihtiyaçlar açısından verilen yanıtların dışında, somut olarak nelerin yapılması gerektiğini belirten tek kişi İhsaiyyat Müdürü Avni Bey’dir. Ona göre bu durumun temini için, gerçek “ilim sahiplerinin teşviki ve himayesi”; ilim ve fen alanında hizmet verecek pek çok yeni kurumun oluşturulması; milli, hususi ilim cemiyetleri oluşturuluncaya kadar ilmin devlet tarafından himaye edilmesi; halk kitapları aracılığıyla bilimin anlaşılır bir dille halka sunulmasının teşvik edilmesi; sabit, seyyar mektep ve halk kütüphaneleri, halk müzeleri ile ilmin ve edebiyatın, “halka doğru” götürülmesi gerekmektedir.⁴⁹

Yabancı dil öğretimi ve üniversite

Anketin on ikinci sorusu “Ecnebi lisanı ve tamimi için ne gibi usuller düşünüyorsunuz? Darülfünunun islahı neye mütevakıftır (bağlıdır). Muhtelif fakültelerin ihtiyaçları nedir?” biçiminde olup, kendi içinde üç soruyu barındırmaktadır. Bu soruya verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 8 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Yabancı

47 Hâkimiyet-i Milliye, 7 Ağustos 1923.

48 Hâkimiyet-i Milliye, 7 Ağustos 1923.

49 Hâkimiyet-i Milliye, 8 Ağustos 1923.

dil öğretimiyle ilgili verilen yanıtlar analiz edildiğinde, dil okullarının açılması, öğretmenlerin yetiştirilmesi, yabancı dil derslerinin programlarda yer alması ve bu konuda ders araç-gereçleri alt temaları öne çıkmaktadır. Darülfünunun ve fakültelerin ıslahı sorusunda ise, üniversitenin herkese açık olması, sayılarının arttırılması ve başka üniversite modelleri önerilmektedir.

Yabancı dil öğretimiyle ilgili olarak Selim Sırrı Bey, İstanbul'da ve büyük şehirlerde; İbrahim Alâettin Bey, "Darülfünunda lisan seminerleri ve muhtelif şehirlerde" *dil okulları* açılması gerektiğini savunmaktadırlar. Ali Haydar ve Avni Beyler ise iyi dil öğretmenlerinin yetiştirilmesini öncelikli olarak görmektedirler. Mustafa Rahmi Bey ise okullarda yabancı dilin "ana dili o lisan olan muallimler tarafından tedris ettirilmesi" gerektiğini belirtmektedir. Bu soruya yanıt veren tüm katılımcılar, okullarda yabancı bir dilin öğretilmesi gerektiğini savunurken, hangi kademede olacağı konusunda farklı değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. İhsan ve Nafi Atuf Beyler, yabancı dilin öncelikli olarak orta ve yüksek okullarda; İbrahim Alâettin Bey şehir iptidailerinin son iki sınıfından başlamak kaydıyla, esas olarak ortaöğretimde; Hasan Fehmi Bey de benzer biçimde ortaöğretim okullarında öğretilmesi gerektiğini kabul etmektedirler. Abdülfeyyaz Tevfik Bey ise dil öğretiminde küçük yaşta pratik usulünü kabul eden okulların başarılı olduğunu belirtmektedir.

Yabancı dil öğretiminde öne çıkan diğer bir konu, dil öğretiminde kullanılacak olan *ders-araç gereçleridir*. Avni Bey'e göre bu konunun iyi öğrenilmesi için öncelikle iyi sözlüklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede "Maarif Vekâleti Türkçeden Almanca, İngilizce ve Fransızcaya ve bu lisanlardan Türkçeye iyi ve büyük lügat kitapları meydana getirmeye çalışmalıdır." Ayrıca yabancı dilde ders kitaplarına ve bunların da pedagojik değeri olacak biçimde düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.⁵⁰

Üniversite ve fakültelerin ıslahı konusunda öne çıkan boyutlardan biri olan *üniversitenin herkese açık olması* ile ilgili, Ahmed Hilmi Bey üniversitenin yalnız gençlere değil, herhangi bir yaşta bulunan "tali tahsil görmüş erkek ve kadınlara kapılarını açık bulundurma"sını ve hatta, "Hint tarih ve edebiyatı veya Türk tarih ve edebiyatı öğrenmek, dinlemek isteyen bir yaşlı, edebiyat ve tarih meraklısı(nın) da serbest bir surette Darülfünuna" gitmesi gerektiğini belirtmektedir.

Üniversitelerin sayısının arttırılması için Avni Bey, "Darülfünunun büyük ticaret ve siyaset merkezlerinden uzakta", "Anadolu'nun güzel bir köşesinde", "mükemmel binalar, laboratuvarlar, müzeler, kütüphaneler, talebe pansiyonları, müderris evleri ile adeta bir ilim ve hars kasabası" açılması gerektiğini söylemektedir. Bu düşüncenin aslında günümüzdeki kampüs üniversitelerine karşılık geldiği söylenebilir.

Başka üniversite modelleri ile ilgili olarak Avni Bey, "klasik Avrupa Darülfünunlarından ziyade modern Amerikan Darülfünunlarının teşkilatından da istifade edilmesi" gerektiğini belirterek üniversite yapılanmasında yeni modeller önermektedir. Ahmet Hilmi Bey Darülfünunun sürekli bir çaba ile Avrupa üniversitelerinin şeklini alacağını, fakat Darülfünunun niteliğinin artmasının da ortaokullardan iyi yetişmiş gençlerin gelmesine bağlı bulunduğunu düşünmektedir. Ali Sami'ye göre ise Darülfünunun ıslahı, kürsülerin oluşturulması ve müderrislerin seçiminde gerçek bilimsel ihtiyaçların tek belirleyici etken olmasına bağlıdır.⁵¹

50 *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ağustos 1923.

51 *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ağustos 1923.

İlköğretimin yaygınlaştırılması

Anketin, “Halkı iptidai tahsile (ilköğretime) ısındırmak, müstefid etmek (faydalandırmak) için ne düşünürsünüz?” şeklindeki on üçüncü sorusuna verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 9 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. İlköğretimin yaygınlaştırılmasına yönelik olan bu soruya verilen yanıtlar analiz edildiğinde okul ve öğretmen ihtiyacı, programların düzenlenmesi, finansman, tutum değişikliği alt temaları öne çıkmaktadır. Görüldüğü üzere program, öğretmen ve finansman temaları diğer soruların tema ve kategorilerinde olduğu gibi burada da karşımıza çıkmaktadır.

Okul ve öğretmen, yeni rejimin temel ihtiyaçları arasındadır ve halkın ilköğretime ısındırılması için öncelikle bu temel ihtiyaçların karşılanması gereklidir. Selim Sırrı Bey’e göre “asrın ihtiyacına göre mektepler açmalı, kıymetli muallimler yetiştirmeli”dir. Abdülfeyyaz Tevfik Beye göre ihtiyaca uygun bilgilerle donatılmış öğretmenler hazırlamalıdır. Okul ve öğretmen ihtiyacı en çok köylerde kendini hissettirmektedir. “Köylerimiz mektep, hoca derdiyle yanıyor” diyen Hasan Fehmi’ye göre, millet, ülkeyi kurtaranların bahsettiği maarif seferberliğini dört gözle beklemektedir. Mustafa Rahmi Bey de “köylüyü yükseltmeyi mefkûre edinen köycü genç muallimler ordusu hazırlamaya çalışmalıyız” derken, hem köy sorununa hem de öğretmenlerin toplumu dönüştürmede oynayacağı role dikkat çekmektedir.

Katılımcılar, halkın ilköğretime ısındırılmasında *öğretim programlarının* ihtiyaçlara uygun biçimde düzenlenmesinin önemini de vurgulamışlardır. Abdülfeyyaz Tevfik Beye göre makul bir ilkokul programı hazırlanmalı; İhsan Beye göre söz konusu programlar eğitim ve ülküde birliğe ve mahalli ihtiyaçlara uygunluk çerçevesinde değiştirilmeli; Nafi Atuf Beye göre ise programdaki dersler çevrenin ihtiyacını göz önünde bulundurarak “çok ameli (uygulamalı) ve çok faydeli” bir şekle konmalıdır.

İlköğretimin yaygınlaştırılmasında *finansman* sorunu da önem taşımaktadır. 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı (İlköğretim Geçici Yasası)’na göre ilköğretimin finansmanının il özel idareleri tarafından sağlanması, ilköğretimin yaygınlaştırılmasında başlıca sorun olarak görülmektedir. İhsan Beye göre halkı ilköğretime ısındırmak için yapılacak ilk iş ilkokulların masraflarının büyük kısmını genel bütçeye almak ve ilköğretim adına halktan doğrudan doğruya alınan vergileri hafifletmektir. İbrahim Alâettin Bey’e göre de, özel idare bütçelerindeki maarif vergileriyle zorunlu vergiler maarif dışı alanlara harcanmaz ise halkın emniyet ve hürmet edeceği okullar yapılabilecek, öğretmen maaşlarının uygun bir orana yükseltilmesi ve ödemelerin bütçeden sağlanmasıyla da öğretmenler köylere rağbet gösterebilecek ve zaten maarife dost olan halkın tahsile tamamen alıştırılması mümkün olabilecektir. Mustafa Rahmi Bey, sorunun halktan kaynaklanmadığını, bir “bütçe meselesi” olduğunu ve asıl olarak bunun halledilmesi gerektiğini dile getirmektedir. İhsan Beye göre okulların masraflarının özel idare bütçesinden karşılanması durumu devam ettikçe halk, kendisine “tahmil edilen (yüklenen) tedrisat ve maarif vergilerinden dolayı ister istemez maarif düşmanı olacaktır.” Benzer biçimde, Avni Bey de bu durumun devam etmesi halinde, “halkın maarife ısınması pek gayr-i tabii bir şey olur.” demektedir.⁵²

“Halkı ilköğretime ısındırmak için ne düşünürsünüz” sorusu, aslında halkın eğitime uzak durduğu varsayımından hareket eder ve halkta bir *tutum değişikliği* yaratılması gereğine dikkat çeker. Halkın eğitime uzak durduğu varsayımı ile ilgili farklı görüşler

⁵² Hâkimiyet-i Milliye, 9 Ağustos 1923.

vardır. Abdülfeyyaz Tevfik Beye göre “Halk iptidai tahsiline karşı kafi derecede sıcaktır.” Hasan Fehmi Beye göre “halkın tahsilden nefret ettiği veya kaçtığı görülmemiştir”; aksine köyler okul ve öğretmen derdiyle yanmaktadır. Avni Beye göre de, “birçok şehirlerde, kasabalarda ve köylerde halk maarife tam manasıyla susamıştır”. İbrahim Alâettin’e göre halk “maarife dost”, Ali Sami’ye göre ise “maarif taraftarıdır”. Nafi Atuf Bey de “halk, çocuğunu okutmak ister” sözleriyle halkın eğitime ilgisiz kalmadığını vurgulamaktadır. Ali Sami Bey, diğerlerinden farklı olarak “köylerin sefaletinden münevverlerimiz mesuldür. Köylüyü ilme değil, kendimize ısındırmak lazımdır” derken aydınlarla halk arasındaki soğukluğa dikkat çekmektedir. Dolayısıyla sadece ilköğretime ısınılması için halkta bir tutum değişikliği değil, aydın kesimin ya da yöneticilerin de halkla arasındaki mesafeyi kapatacak bir tutum değişikliği içine girmesi gereklidir. Halkı homojen bir bütün olarak değerlendirmeyen ve halkın tamamının ilköğretime ısındırılması gibi bir gerekliliğin olmadığını en açık bir biçimde dile getiren Nafi Atuf Beye göre, “Halk deyince içinde muhtelif sınıflar ve meslekler vardır. Her sınıf ve meslek erbabı çocuğunun tahsil-i iptidai almasını istiyor. Zenginler için teşvike hiç lüzum yoktur. Fakat, fakir tabaka çocuklarını iptidai mektebine gönderebilmek için hükümetin bilhassa gayreti ve himayesi lazımdır.” Faik Bey de benzer biçimde, kasabalarda ve şehirlerde memur çocuklarıyla sosyal ve ekonomik durumları uygun olanların çocuklarını ilköğretime teşvike gerek olmadığını, asıl köylüler ve fakir çocuklarını okula devam ettirmek için çözümler üretilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Diğer katılımcılar bu açıklıkla dile getirmeseler de halkın eğitime ısındırılması sorusunu çoğunlukla köyler ve köylüler açısından değerlendirerek sorunu temelde köyün kalkınması ve köylünün aydınlatılması olarak gördüklerini ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla asıl mesele köylülerin ve fakir kesimlerin hayatlarında somut değişikliğe yol açacak uygulamalı bir eğitimin hayata geçirilmesi olarak görülmüştür. Bu bağlamda, Avni Bey’in “Maarif, hususiyile ilk maarif meselesi ‘hayata iyi hazırlamak’ düsturuyla halledilirse ve babalar çocuklarının mektepten bir şey bilen, bildiğini yapabilen, yaptığından istifade edilen gençler olarak çıktıklarını gördükleri gün ‘mecburiyet-i tahsiliye’ kanununu hemen ilga edebiliriz” sözleri, bireyi hayata iyi hazırlayan bir eğitim düzeninin somut çıktılarının görülmesinin zorunlu eğitim kanununu bile gereksiz hale getireceğini vurgulamaktadır. İhsan Bey de benzer biçimde, “Halk ve bilhassa köylü, köy iptidailerinden yetişen çocuklarının köy muhitine sadık ve merbut, köy muhiti üzerinde müessir, köy dahilinde kalmakla beraber orada daha müreffeh ve daha mesut bir halde yaşamak için hazırlanmış olduklarını görürse iptidai tahsilinin ehemmiyetini fiilen görmüş olur” demektedir. Nafi Atuf ve Faik Beyler de ilköğretimde köy çocuklarını ve fakir çocukları hayata hazırlayan uygulamalı bir eğitimden yanadırlar.

Ali Rıza Bey’in, halkın ilköğretime yöneltilmesi için getirdiği öneriler diğer katılımcılardan farklıdır. Onun önerilerini bir ödül-ceza yöntemi olarak değerlendirmek mümkündür. Ali Rıza Bey, ilköğretimin halk için cazip hale getirilmesinde ilköğretimi bitirenlerin kısa dönem askerlik yapması, her öğrenim derecesinin genel seçimlerde fazla bir oya eş tutulması yoluyla ilkokulu bitirenlerin iki oy sahibi olması, okuma yazma bilmeyen mahkûmların hapiste kaldıkları süre içinde geldikleri öğrenim derecesi oranında cezalarının hafifletilmesi ya da indirilmesi yoluna gidilmesi, öğrenimine devam eden köy çocuklarına her sene hükümet veya nahiyeye mükâfatlar verilmesi, öğrenimini bitiren kızların evlenirken çeyizle, erkeklerin de nakdi yardımla desteklenmesinin yanı sıra her sanat erbabının tahsil görmüş çırak istihdamına mecbur tutulması, çocuklarını nedensiz yere okutmayan anne-babaların nakdi cezalara uğratılması gibi öneriler sunmuştur.⁵³

53 *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ağustos 1923.

Reformlar

Anketin, “Maarif Vekâletinin vazifesini bi-hakkın (hakkıyla) ifa etmesi için ne gibi ıslahat ve anasıra (unsurlara) ihtiyacı vardır?” şeklindeki on dördüncü ve son sorusuna verilen yanıtlar Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 9 Ağustos 1923 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Tüm soruların genel bir değerlendirmesini içeren bu sorunun yanıtları incelendiğinde yapılacak genel reformlar arasında liyakat ve istikrar, yasal düzenlemeler, teşkilat düzenlemesi, finansman ve ilmi heyet alt temalarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Son soruyu yanıtlayanlardan Selim Sırrı, Ali Rıza ve Ali Sami Beyler yapılacak reformlarda *liyakat ve istikrar* esasının göz önünde bulundurulması gereğine dikkat çekmişlerdir. Selim Sırrı Bey’e göre “mütehassıslarla istişare ederek her iş ehline verilmelidir”. Ali Rıza Bey “maarifin taliinin (kader) şahsi içtihatlarla bağlanmaktan” kurtarılmasını, Ali Sami Bey ise “maarif siyasetimizin şahsa göre değişmemesi”ni önemli görmektedirler.

Anketin çeşitli sorularının yanıtları arasında yer alan *yasal düzenlemelerin* bu soruda da yapılacak reformlar için öncelikli olduğu görülmektedir. Abdülfeyyaz Tefvik ve Hasan Fehmi Beylere göre, “*Maarif-i Umumiye Kanunu*”na ihtiyaç duyulmaktadır.

Maarif Vekâleti’nin bürokrasi kadrosu içinde yer alan Avni ve Nafi Atuf Beyler son soruya doğrudan doğruya Vekâletin *teşkilat düzenlemesi* açısından yaklaşmışlardır. Avni Bey Vekâletin merkez teşkilatının daha iyi hale getirilmesi için hem teşkilatın birimleri hem de bu birimlerde görev alacak bürokratların yetki ve uzmanlık sahalarının sınırlarına ilişkin birtakım önerilerde bulunmakta, buna karşın Vekâletin taşra teşkilatını beğenmediğini, şimdiki maarif müdürlüklerinin daha pratik ve faydalı olacak şekilde yapılandırılması gereğini dile getirmektedir. Avni Bey, yıl içinde uygulamaya konacak mıntika teşkilatını da yeni ve geniş bir teşkilatın oluşturulmasının ilk adımı olarak görmektedir. Nafi Atuf Bey de Maarif Vekâleti’ni teknik ve bilimsel bakımdan zayıf bulmakta, ve onu “daha ziyade bir idare makinesi” olarak nitelendirmektedir. Vekâletin daha ziyade teknik teşkilata ihtiyaç duyduğunu dile getiren Nafi Atuf, bu çerçevede Maarif Vekâleti Heyet-i İlmiye (Meclis-i Ali-i Maarif) Teşkilatı, Maarif Mıntıkları Teşkilatı, Tedrisat Müfettişleri Teşkilatı, Hıfzıssıhha ve Mimari Teşkilatı gibi yeni birimlerin oluşturulması gereğine dikkat çekmiştir.

Maarif Vekâletinin görevini hakkıyla yerine getirmesi için *finansman* konusuyla ilgili olarak Mustafa Rahmi Bey açısından “Her şeyden evvel, şimdikinin beş misli vasi bir *bütçe*”ye ihtiyaç vardır. İbrahim Alâettin Bey de benzer biçimde Maarif Vekâleti’nin imkânlarının büyük oranda genişletilmesi gereğinden bahsederek yine bütçe meselesine dikkat çekmektedir.

Yapılacak reformlar arasında *ilmi heyetlere* özel bir önem atfedilmektedir. Faik Bey daimi bir Heyet-i İlmiye’ye ihtiyaç olduğunu ve bunun tayinle değil seçimle oluşturulması gereğine dikkat çekmektedir. Ali Rıza Bey Maarif Vekâleti bünyesindeki ilmi heyetlere maarife ilişkin konularda yasal düzenlemeler yapmak ve bazı uyuşmazlıkların çözümüne bakmak gibi önemli görevlerin yüklenmesini önermektedir. Hasan Fehmi Bey de gelişmiş ülkelerin fikri ve milli hareketlerini yakından takip eden, bunun yanı sıra memleket içinde de bilimsel gelişimi düzenli bir şekilde inceleyen ve programların uygulanmasını denetleyen daimi bir Heyet-i İlmiye kurulması taraftardır.⁵⁴

54 *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ağustos 1923.

Sonuç ve Tartışma

15 Temmuz-15 Ağustos tarihlerinde çok yoğun ve ciddi bir çalışma yaparak Maarif Vekâletine, uygulayacağı ayrıntılı ve çok sağlam bir program veren Birinci Heyet-i İlmiyenin⁵⁵, yeni devletin ve henüz adı konmamış rejimin yapısına uygun bir ulusal eğitimin yönünü belirlemede etkisi olduğunu söylemek olanaklıdır.⁵⁶ Toplantının yoğun programına karşın, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin düzenlediği maarif hakkındaki anketini, toplantıya katılanların yaklaşık üçte birinin yanıtladığı görülmektedir. Bu toplantıların ilk haftasında, katılımcılara Hâkimiyet-i Milliye gazetesi Cumhuriyet'in eğitim sisteminin kurulması ve mevcut sistemin işleyişindeki problemlerin tespit edilmesi amacıyla gazete aracılığıyla bir anket yapılması ve bu anketin yayınlanması, eğitime ilişkin bir tartışma ve mutabakat zemini yaratmak gibi bir kaygı güdüldüğünün göstergesi olarak değerlendirilebilir. İçerik ve yapının aynı anda sorun edinildiği ankete verilen yanıtlar, özünde sistemdeki sorunların belirlenmesi ve çözümlerinin neler olması gerektiği ekseninde gelişmektedir. Bununla birlikte ülkenin geleceği için ne yapmak lazım sorusunun yanıt verenler için tüm soruların içinde gizli bir soru olarak işlediği görülmektedir. Dolayısıyla konu başlığı ne olursa olsun, verilen yanıtların önemli bir bölümünün "ülkenin geleceği" bağlamında bu soruyu nasıl düşünmeliyiz biçiminde şekillendiği söylenebilir.

Ankara'daki Birinci Heyet-i İlmiye toplantısını yakından takip eden, TBMM hükümetinin yarı resmî yayın organı konumundaki, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin maarif hakkındaki anketinde yer alan soruların toplantıya katılanlardan dönemin karar süreçlerinde yer almış/alacak olan önde gelen eğitimci ve bürokratlar tarafından yanıtlanması, Cumhuriyet eğitiminin yol haritası hakkında ön bilgiler sunması açısından önemli bir yere sahiptir. Diğer bir ifadeyle, anket sorularının yanıtları, Cumhuriyet eğitiminin nasıl bir mirası devraldığı ve ne yapması gerektiğine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bununla birlikte, Cumhuriyetin eğitim reformlarının bu anket yanıtları içinde bir karşılığının olması, anketi yanıtlayanların, Tablo 2'de görüldüğü üzere, karar mekanizmalarında yer aldığı ve alınan kararlarda etkisi olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların, Cumhuriyetin yaklaşık çeyrek yüzyılında eğitime ilişkin karar mekanizmalarında önemli statülerde⁵⁷ buldukları düşünüldüğünde anket yanıtları, Cumhuriyetin eğitim politikalarının habercisi olarak kabul edilebilir.

Birinci Heyet-i İlmiye toplantısında binalar ve öğretim araçları, çeşitli kademelerde okullar arasındaki ilişkiler, öğrenci ve öğretmenlerin durumu, ilköğretim ve orta öğretim programlarında ana esaslar, halk eğitimi, lisanîyat, çeşitli okul kademelerinde çalışan öğretmenlerin durumu ve yasal düzenlemeler⁵⁸; kadınların Heyet-i İlmiye'ye girebilecekleri

55 Ergün, a.g.e. s. 30.

56 Tanır ve Aslan, a.g.e. 2019, s. 269.

57 Anketi yanıtlayanlardan Mustafa Rahmi Balaban Talim ve Terbiye Heyeti üyeliği başkanlığı, Kız Eğitim Enstitüsü müdürlüğü; Nafi Atuf Kansu müsteşarlık, Türk Maarif Cemiyeti Başkanlığı, Halkevi Reisliği, milletvekilliği; Ahmet Hilmi Yolaç Hars Dairesi, Milli Eğitim ve Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü; Avni Başman müfettişlik, Talim ve Terbiye Heyeti üyeliği, Gazi Eğitim Enstitüsü müdürlüğü, Teftiş Heyeti Başkanlığı, müsteşar, milletvekilliği, Milli Eğitim Bakanlığı; İbrahim Alâettin Gövsa Darülmualimin müdürlüğü, Talim ve Terbiye Heyeti üyeliği, milletvekilliği, başmüfettiş; Ali Haydar Taner Darülfünun müderrisliği, Türk Talebesi Teftiş Heyeti Başkanlığı, Talim ve Terbiye Heyeti üyeliği; İhsan Sungu Alfabe komisyonu üyeliği, Talim ve Terbiye Heyeti üyeliği ve başkanlığı, müsteşar, Gazi Eğitim Enstitüsü müdürlüğü; Selim Sırrı Tarcan Müfettiş, başmüfettiş, milletvekili gibi bazı görevlerde bulunmuşlardır (Bu konuda bk. Necdet Sakaoğlu, Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.310-319; Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları İstanbul, 2001,s.417-427; Bahir Sorguç, Ali Haydar Taner, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Yayınları, Ankara, 1987; Metin Atuf Kansu ve K. Işık Kansu, Cumhuriyet Eğitiminin Mülkiyeli Mimarı Nafi Atuf Kansu (1890-1949) Yaşamı ve Yazıları, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2011s.21-56.

58 *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1923.

ve ilköğretim müfettişi olarak görev yapabilecekleri⁵⁹; öğretmen maaşları ve öğretmenlere yönelik sosyal ve ekonomik yardımlar⁶⁰ ele alınan bazı konulardır. Bu çerçevede, Birinci Heyet-i İlmiye toplantısından bağımsız olarak düşünülemeyecek anketin, bu toplantıda alınacak olan/alınan kararların ifşası olduğu ve Birinci Heyet-i İlmiye toplantılarının ana ekseninde yer aldığı görülmektedir. Tablo 2'ye göre bu toplantıda oluşturulan komisyonlarda yer alanların görev dağılımına bakıldığında, anketi yanıtlayanların tüm komisyonlardan eğitimciler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla anket sorularının ve sorulara verilen yanıtların Birinci Heyet-i İlmiyenin gündem maddelerinde tartışılan konularla ilgili olduğu ve aslında Heyet toplantısında alınacak/alınan kararların, görüşülen konuların da ön habercisi olduğu söylenebilir. Bu çerçevede toplantıda alınan kararların diğer Heyet-i İlmiyeler için zengin bir deneyim ve bilgi birikimi sağladığı söylenebilir.

Anket sorularına verilen yanıtlarda belirtilen hususların bazılarının gerçekleştiği, bazılarının kısmen gerçekleşebildiği ve bazılarının ise günümüz eğitim koşullarında dahi gerçekleşemediği, güncelliğini koruduğu söylenebilir. Bu son durumla ilgili olarak anketin birinci sorusunda belirtilen eksikliklerden terbiyede mefkûre vahdetsizliği (ülkü birliğinin olmayışı), günümüzün farklı okul türlerinden farklı öğrencilerin yetiştirilmesi, öğretmen niteliği, istenilen niteliklere sahip öğretmenlerin bulunmaması, öğretmenlerde meslek aşkının uyanmaması; ikinci sorusuyla programlar üzerinde sonuçlarını düşünmeden gereğinden fazla oynanması, devlet yönetimine geçen kişilerin bilgi ve gayretine göre maarif alanında dalgalanmalar yaşanması; birinci, dördüncü, beşinci ve on birinci sorularda belirtilen eğitimin finansmanı sorunu; altıncı soruda belirtilen öğretmenlerin ekonomik koşulları, öğretmenlerin sahip oldukları yeterlikler; yedinci sorusunda öğretmenlerin refahı, ekonomik-sosyal yardımlar, öğretmenler için “mesken temin edilmesi”; yedi ve sekizinci sorularında yurtdışına seyahatlerinin özendirilmesi ve desteklenmesi, yurtdışına gönderilme, mesleki gelişim için çeşitli eğitim ve araştırma kurumlarının oluşturulması, yükseköğretim sonrası uzmanlaşma; on ikinci sorusunda belirtilen yabancı dil öğretimi; on dördüncü soruda uzmanlarla fikir alış-verişinde bulunarak her işin ehline verilmesi ve maarif siyasetinin şahsa göre değişmemesi”, yani “*liyakat ve istikrar*”ın gözetilmesi gereği gibi sorunların, günümüz araştırmalarında⁶¹ da tespit edildiği üzere, Cumhuriyetin yüzüncü yılına girerken güncelliğini koruyan eğitim sorunlarının başında geldiği söylenebilir. Bununla birlikte, eğitim sistemlerinin bileşenleri ana hatlarıyla değişmediği için tarihsel süreç içerisindeki sorunlarının da benzeşmesine yol açtığı düşünülebilir. Ancak bu sorunlara tarihsel bağlamıyla, ortaya çıktığı koşullarla orantılı olarak çözüm üretilememesi sonucunda, anket yanıtlarındaki sorunların günümüzde de devam etmesi kaçınılmaz olmaktadır. Anketi yanıtlayanların neredeyse her konuda sıklıkla belirttiği yasal düzenlemelerin önemi ve gerekliliği, öğretmenlerle ilgili bir meslek kanununun bugün dahi yürürlüğe girememiş olması, söz konusu sorunların geleceğe aktarıldığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Diğer bir ifadeyle, eğitim sistemlerinin ana bileşenlerinin aynılığının, tarihsel süreç içerisindeki sorunlarının da aynılaşacağı düşüncesini ürettiği ve böylece bileşen-sorun aynılığı düşüncesinin sonucu olarak, gelecekte de sorunların aynılığının kaçınılmazlığıyla karşılaşılacağı düşünülebilir. Kuşkusuz bu sorunlara tarihsel bağlam ve ortaya çıktığı koşullarda çözüm üretilebilmesi, üretilebilmiş olması, hem bileşenleri hem de sorunları farklılaştıracağı için, gelecekte sorunların aynılığından ziyade,

59 *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ağustos 1923.

60 *İkdam*, 25 Temmuz 1923.

61 Bk. Hüseyin Hüsnü Tekişik, “Türkiye’de Öğretmenlik Mesleği ve Sorunları”, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 11(116), 1986, s. 24-33; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2006*, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 440-443; Sakaoğlu, a.g.e, 287.

ortaya çıktığı koşullar ve tarihsel bağlamla orantılı bir sorun-çözüm farklılaşmasını da üreteceği söylenebilir. Dolayısıyla tarihsel koşullarında çözülemeyen sorunların geleceğe, benzer biçimde aktarımı, aktarılacak olması, bileşen-sorun aynılığından ziyade, koşullar farklılaşsa bile, çözülememiş sorun olarak varlığını korumasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte tarihsel koşullarında çözülememiş sorunların güncelliği, diğer bir ifadeyle günümüzde bu sorunların varlığı, elbette geçmişteki çözümlerinin de güncelliği anlamına gelmeyecektir. Tarihsel sorunların aynılığı söz konusu olsa bile, koşulların farklılaşmasıyla çözümlerinin de farklılaşmasından söz edilebilir. Bu çerçevede dönemin siyasal, ekonomik ve toplumsal koşullarının sonucu ortaya çıkan eğitim sorunlarının çözümü, yine bu koşullarla ilintili olacak biçimde üretilebilecektir. Bunun yanı sıra, bu sorunların günümüzde varlığı, aynılığı, söz konusu koşulların, anlayışların farklılığıyla birlikte, sorunların çözümünü de farklılaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Resmî Yayınlar

- T. C. Resmî Gazete, “Köy Kanunu”. 18 Mart 1924, Sayı: 68, Kanun No: 442.
- T. C. Resmî Gazete, “Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu”. 07 Nisan 1924, Sayı: 68, Kanun No: 439.
- T. C. Resmî Gazete, “Mektep Vergisi Kanunu”. 20 Nisan 1925, Sayı: 616, Kanun No: 95.
- T. C. Resmî Gazete, “Maarif Teşkilatına Dair Kanun”. 03 Nisan 1926, Sayı: 338, Kanun No: 789.
- T. C. Resmî Gazete, “Muallim Mekteplerine Muavenet Hakkında Kanun”. 2 Mayıs 1926, Sayı: 361, Kanun No: 819.
- T. C. Resmî Gazete, “Mektep Kitaplarının Maarif Vekâletince Tabı Hakkında Kanun”. 3 Mayıs 1926, Sayı: 362, Kanun No: 823.
- T. C. Resmî Gazete, “Maarif Vergisi Hakkında Kanun”. 18 Temmuz 1927, Sayı: 636, Kanun No: 1130.
- T. C. Resmî Gazete, “Özel İdarelerden Aylık Alan İlkokul Öğretmenlerinin Kadrolarının Millî Eğitim Bakanlığı Teşkilâtına Alınması Hakkında Kanun”. 30 Ocak 1948, Sayı: 6821, Kanun No: 5166.

Sürelî Yayınlar

Anadolu’da Yenigün

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

Maarif Vekâleti Mecmuası

Kitaplar ve Makaleler

- Akçura, Yusuf (2009), *Türk Yılı 1928*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akyüz, Yahya (2006), *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2006*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Altunya, Niyazi (2006), *Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Altunya, Niyazi (2009), *Millî Eğitimde Mustafa Necati Dönemi*. Ankara: Uygun Basım.
- Altunya, Niyazi (2018), *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Öğretimi-Başlangıçtan 1965’e Kadar*, Ankara: Pegem Akademi.
- Aslan, Cengiz (2014), “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940)”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (1997), C. II, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ayvaz, Saide, Şahin, Mustafa (2014), "Cumhuriyet dönemi eğitim bütçeleri", *International Journal of Human Sciences*, C.11, S.1, s.303-316.
- Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü (1935), *Türkiye Nüfusu*, Ankara: Ulus Basımevi.
- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1935), *Maarif İstatistikleri 1933-1934*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Ergün, Mustafa (1982), *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kamer, S. Tunay (2013), *Türk Eğitim Sisteminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar ve Uygulamalar (1908-1950)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kansu, Metin Atuf, Kansu, K. Işık (2011). *Cumhuriyet Eğitim Devriminin Mülkiyeli Mimarı Nafi Atuf Kansu (1890-1949) Yaşamı ve Yazıları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Karakütük, Kasım (2001), "Cumhuriyetin Kuruluşundan Planlı Döneme Kadar Eğitimin Finansmanı: 1923-1960." *Milli Eğitim Dergisi*. s. 149.
- Kazım Nami (1932), *Terbiyevi Yazılar*, İkinci kitap, İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi.
- Kültür Bakanlığı (1936), *İlkokul Programı*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- Maarif Vekâleti (1340), *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, İstanbul: Matbaayı Amire.
- Maarif Vekâleti (1930), *İlk Mektep Müfredat Programı*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Merriam, Sharan B. (2013), *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Neuman, W. Lawrence (2010), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Yayın Odası.
- Sakaoğlu, Necdet (2003), *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Sorguç, Bahir(1987), "Ali Haydar Taner", *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, Ankara: UNESCO Yayınları.
- Tanır, Engin Deniz, Aslan, Cengiz (2019), "Birinci Heyet-i İlmiye ve Çalışma Esasları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 52, S.1, s. 250-275.
- Tekışık, Hüseyin Hüsnü (1986). "Türkiye'de Öğretmenlik Mesleği ve Sorunları", *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 11(116), ss. 24-33.
- Ülken, Hilmi Ziya (2001), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.